

Kulturdepartementet

Strategi

Nasjonalt bibliotekstrategi 2015–2018

Statens oppgaver og ansvar for utvikling av folkebibliotekene

Bilde øverst: Sjakk i Superbiblioteket i 1. etasje i Sølvberget, Stavanger bibliotek. FOTO: ANNE-LISE NORHEIM
Bilde nederst: Stormen bibliotek i Bodø. FOTO: ERNST FURUHATT

Innhold

Statsrådets forord	4	6 Digitalt innhold m.m.	23
Direktøren for Nasjonalbibliotekets innledning	5	6.1 Tiltak for utvikling av digitalt innhold i folkebibliotekene	23
Sammendrag og tiltaksliste	6	6.2 Digitalt innhold fra Nasjonalbiblioteket	23
DEL 1 - BAKGRUNN		6.3 Folkebibliotekenes kjøp av e-bøker	24
1 Innledning	8	Bakgrunn	24
2 Arbeidet med strategien	10	Videreutvikling av e-bokutlån i folkebibliotek	24
3 Statens rolle overfor folkebibliotekene	11	6.4 Innhold fra andre statlige aktører	25
DEL II - VURDERINGER OG TILTAK		Norsk kulturåd	25
4 Nasjonalbiblioteket rolle som utvikler	13	CRISStin - Current Research Information System In Norway	26
Nasjonalbibliotekets oppgaver overfor folkebibliotekene	13	Norsk filminstitutt	26
4.1 Forvaltningsoppgaver	13	Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek	27
Bibliotekloven	13	7 Felles infrastruktur	28
Bibliotekstatistikk	13	7.1 Tiltak for videreutvikling av felles infrastruktur	28
Forvaltning av prosjekt- og utviklingsmidler	13	7.2 Nasjonale digitale tjenester	28
Forvaltning av driftstilskudd til bibliotek- og litteraturrelaterte tiltak	13	7.3 Det flerspråklige bibliotek	30
4.2 Kompetanse- og ressurscenter	14	7.4 Depotbiblioteket	30
4.3 Ansvar for infrastruktur	15	7.5 Biblioteksøk	31
5 Bibliotekutvikling med prosjekt- og utviklingsmidler	16	7.6 Nasjonale bibliotekstandarder	31
5.1 Styrking av prosjekt- og utviklingsmidlene	16	Katalogiseringsregler	32
Lokal tilrettelegging av bibliotekrommet	19	Klassifikasjonssystem	32
Tilskudd til aktiviteter i bibliotek	19	Utvexlingsformat for bibliografiske data	32
5.2 Program for digital deltakelse og kompetanse	22	7.7 Bibliografiske data	32
		7.8 Autoritetsregister	33
		7.9 Biblioteksystem	34
		7.10 Fjernlån, transportordninger	34

Statsrådens forord

FOTO: ILJA C. HENDEL

Ute, et åpent landskap omgitt av hav. Inne, et lukket, sterilt, nesten pietistisk rom. Biblioteksjefen på Torvastad Folkebibliotek ser strengt på oss over den trange disken. Gamle Hellebust er også rektor på skolen, og vi barna har å være stille. Ingen lyder, intet snakk, ingen papirknitring.

Det er langt fra min barndoms Karmøy til dagens moderne folkebibliotek. I dag er husene fylt med aktivitet, og bibliotekene har gått fra lukkede rom til åpne, levende landskap.

Regjeringen skal legge til rette for et rikt kulturliv preget av mangfold, frihet og integritet. Kulturpolitikken tar utgangspunkt i den unike egenverdien kultur har for den enkelte. Når nesten halvparten av oss leser bøker på fritiden i løpet av uka, viser det at litteratur er viktig for folk. Men er bibliotek viktig?

I dag er vi omgitt av kulturtilbud, og informasjon fra hele verden er tilgjengelig døgnet rundt, på alle plattformer. Bibliotekene må konkurrere om vår tid og oppmerksomhet. Spesielt blant de unge velger mange andre tilbud. Likevel er bibliotekene den mest brukte kulturarenaen, og den mest populære offentlige tjenesten i landet.

På biblioteket finner vi historien, kulturarven og den kunnskapen som skapes fra dag til dag. Når samfunnet endrer seg raskt trenger vi steder der tiden går litt saktere. Vi trenger hus der vi kan stenge verden ute, eller dykke inn i den. Vi trenger rom for fordypning og lange tanker. Bibliotekenes popularitet viser også at vi trenger bibliotekaren. Sterke fagfolk og engasjerte litteraturformidlere er nøkkelen til kunnskap og store leseropplevelser.

På Torvastad Folkebibliotek på 60-tallet var det om å gjøre å liste seg inn, låne en bok, og komme seg ut så fort som mulig. I dag tilbringer vi gjerne timevis på biblioteket. Det er både en kultur- og debattarena, en kunnskapsbank og en møteplass – gratis og åpent for alle, uavhengig av inntekt, kultur, interesser eller funksjonsnivå. Folkebiblioteket er vår mest demokratiske kulturinstitusjon. Spredt på små og store steder utover landet ligger bokhusene der som en åpen invitasjon: Kom inn! *Bli med!*

Fra lukkede rom til åpne, levende landskap. Fra det lokale til det globale. Bibliotekene åpner seg for omverden, og utvider vår horisont. Akkurat som på Karmøy, der jeg vokste opp. Gjennom internasjonal sjøfart var det lille kystsamfunnet i direkte forbindelse med verden. Panama, Suezkanalen, fremmede farvann og fjerne himmelstrøk. Min fars fortellinger fra sjømannslivet og bøkene på biblioteket inspirerte meg til å søke ut, å tenke store tanker, sette høye mål. Som kulturminister har jeg derfor høye ambisjoner for fremtidens bibliotek.

Vi lever i en tid hvor stadig flere bruker mer og mer tid foran skjermer, istedenfor ansikt til ansikt. Folkebiblioteket skal fortsette å være en gratis møteplass med et tydelig samfunnsoppdrag – et sted å møtes, reflektere og utvikle vår dannelse. Bibliotekene må derfor stadig utvikle seg som kulturarenaer og fortsette å stimulere til integrering, ytringsfrihet og debatt. Informasjon, kunnskap og kulturarv skal gjøres tilgjengelig for alle, både på fysiske og digitale plattformer.

Bibliotekene er avgjørende for et velfungerende demokrati, og de er i rivende utvikling. Denne strategien er statens bidrag til det fremtidsrettede arbeidet som allerede gjøres landet rundt. Gjennom Nasjonalbiblioteket setter vi den ut i livet. Slik bidrar regjeringen til at bibliotekene blir kulturarenaer for fremtiden.

Thorhild Widvey
KULTURMINISTER

Direktøren for Nasjonalbibliotekets innledning

Utviklingen av bibliotekene det neste tiåret vil forme ikke bare biblioteket, men også ideen om hva biblioteket er i hele dette århundre.

Folkebibliotekene står sterkt i Norge i dag. De er mye brukt, godt likt og får mye ut av ressursene sine. Utlånet er høyt, samtidig som folkebibliotekene omstiller seg raskt i retning av digitale tjenester. Likevel er det en skygge over bibliotekene. Forestillingen om hva biblioteket er, er knyttet sterkt til utlånet av bøker på papir, og dermed til det tjuende århundre. Denne forestillingen må erstattes av en moderne idé om biblioteket som korresponderer med den teknologiske og sosiale utviklingen.

Biblioteket, og da særlig folkebiblioteket i det 21. århundre, vil fortsatt være et sted hvor man kan låne bøker, musikk, film og andre kilder til kunst og kunnskap. Utlånet vil skje på fysiske og digitale plattformer. Det meste tyder på at boksamlingene kommer til å følge biblioteket i alle fall i hele den første halvdel av århundret.

Den største forskjellen på folkebibliotekenes situasjon i dag og da folkeboksamlingene oppsto er ikke endringene i medier, men omgivelsene bibliotekene arbeider i. Mens tilgangen til kunnskap i form av bøker og utdanning for hundre år siden var knyttet til en følelse av nødvendighet, det var inngangsporten til et bedre liv, det var et krav fra så vel arbeiderbevegelse, bønder og kvinner å få tilgang til bøkernes verden, er Norge i dag ikke prega av denne følelsen av nødvendighet. Biblioteket og bøkene konkurrerer med en hel rekke andre tidsfordriv. Men kunnskapen man får, dannelsen, folkeopplysningen og innsikten i andre menneskers liv gjennom å lese, er like viktig som før. Derfor er bibliotekene i 2015 ikke bare magasiner og utlånsranker, men aktive formidlere av bøker, litteratur, kunnskap og kultur. Denne rollen som folkeopplyser blir enda viktigere de neste tiårene.

Det er denne folkeopplysningstanken, hvor biblioteket er en del av grunnstammen i demokratiet og blodårene i det norske kulturelle systemet, denne strategien skal bidra til å utvikle i en ny digital tid.

Det moderne biblioteket må være en digital kunnskapsressurs. Gjennom biblioteket skal du få tilgang til kunnskap og kultur man ellers ville måtte betale for eller ikke kunne nå i det hele tatt. Og bibliotekaren må være en guide inn i denne kunnskapen. En moderne bibliotekar vil ikke kunne erstattes av Google, men kunne gi deg som bruker hjelp Google ikke klarer.

FOTO: NASJONALBIBLIOTEKET

Framtidens bibliotek er en møteplass. En kulturinstitusjon som lager arrangement for publikum, en debattarena som utvikler og utvider demokratiet og en læringsarena som sprer og deler kunnskap. Det er et sted hvor folk både kan være uforpliktende publikummere og aktive deltagere.

Denne strategien er et redskap for å utvikle det moderne biblioteket. Nasjonalbiblioteket har bidratt etter beste evne i utformingen av den, og vi skal legge alle krefter til for å gjennomføre den. Vår rolle er mangesidig, men jeg vil trekke fram tre ting.

Nasjonalbiblioteket skal utvikle felles fysisk og digital infrastruktur for landets folke- og fagbiblioteker. Vi tar sikte på å levere et felles autoritetsregister, enhetlige metadata og et biblioteksøk basert på dette i løpet av 2016. Sammen med andre tjenester som Norsk WebDewey, vil dette både gi et bedre bibliotektilbud til landets befolkning, og spare til dels store ressurser både økonomisk og menneskelig i landets folkebibliotek. På denne måten frigjør staten ressurser som kan og bør brukes til økt satsing på formidling og innholdsproduksjon.

Nasjonalbiblioteket skal styrke det digitale biblioteket. Gjennom digitaliseringsprosjektet blir stadig større deler av Nasjonalbibliotekets samlinger enklere tilgjengelige. Avistjenesten i folkebibliotek

og Bokhylla er to eksempler på tjenester som er utvikla på grunnlag av dette. Det er et langsiktig mål at mest mulig av det digitale nasjonalbiblioteket skal være tilgjengelig for folk flest, enten hjemme uten tilgangsbegrensning, eller i landets folkebibliotek. Gjennom avtaler, lisenser og ordninger skal Nasjonalbiblioteket jobbe for å øke den digitale tilgangen i landets bibliotek, og sammen med landets bibliotek og andre interesserte utvikle nye tjenester basert på disse dataene. Vi vil arbeide aktivt med og stadig forbedre tjenestene basert på våre data, og formidle dem slik at flest mulig tar dem i bruk. Nasjonalbiblioteket og bibliotekene kan bidra til å sikre at den allmenne tilgangen til kunnskap og kultur skjer i tråd med, og ikke på bekostning av, de avtalefestede rettighetene til opphavsrettspersoner og publisister.

Nasjonalbiblioteket har, gjennom utviklingsmidlene til bibliotek, et sterkt redskap for å stimulere til utvikling og retning for landets folke- og fagbibliotek. En nyinnretting av midlene som varsles i denne planen bidrar til at landets folke- og fylkesbibliotek vil kunne skape en bølge av arrangement som skal styrke bibliotekene som de lokale litteraturhusene landet rundt. Bibliotekene som møteplasser og læringsarenaer for hele befolkningen vil kunne utvikles videre og de kan også brukes til utvikling av digital infrastruktur og til å øke de digitale ressursene som er tilgjengelige.

Gjennom disse tre hovedsatsingene og en rekke andre små og store tiltak, som er nærmere beskrevet i denne strategien, vil staten i løpet av fire år legge ned et arbeid som landets befolkning vil høste fruktene av i tiår framover.

Aslak Sira Myhre
DIREKTØR FOR NASJONALBIBLIOTEKET

Sammendrag og

Nasjonal bibliotekstrategi gir en oversikt over statlig ansvar og oppgaver for å bidra til utvikling av fremtidsrettede folkebibliotek. Det er kommunene som selv har hovedansvaret for å utvikle folkebibliotekene, men i denne strategien gis en oversikt over hvordan staten, helt konkret, skal bidra til å oppnå de bibliotekpolitiske målene som er fastsatt i Prop. 1 S (2014-2015). Det er i hovedsak Nasjonalbiblioteket som skal gjennomføre tiltakene i strategien.

Dokumentet har to deler; bakgrunn for strategien etterfulgt av vurderinger og tiltak. Det etableres tiltak knyttet til fire områder:

- Nasjonalbibliotekets rolle som utvikler
- Statlige prosjekt- og utviklingsmidler
- Digitalt innhold i folkebibliotekene
- Felles infrastruktur

For å få best mulig effekt av regjeringens satsing på bibliotek skal Nasjonalbiblioteket være mer aktive i utviklingsarbeidet. Funksjonen som kompetanse- og ressurscenter skal tydeliggjøres og det skal etableres verktøy for samordning og viderebruk av tjenester som er utviklet med prosjektmidler. For å bidra til et løft for utviklingen av biblioteket som møteplass, digital arena og den allmenne bibliotekutviklingen, er det utviklet en ny modell for tildeling av prosjekt- og utviklingsmidlene i en fireårsperiode. Midlene skal disponeres til tre hovedområder: 1) Felles infrastruktur, 2) tiltak for utvikling av folkebibliotekene som debatt- og læringsarena, møteplass og formidlingsinstitusjon, samt 3) frie og nyskapende prosjekter. Det kan innenfor ordningen også tildeles midler til arrangementer og mindre tilrettelegginger av bibliotekrommet. Nasjonalbiblioteket skal arbeide for økt tilgang til digitale innholdsressurser, både ved forhandling av rettigheter knyttet til egne samlinger, og ved å innta en overordnet rolle for å bidra til folkebibliotekenes egne kjøp av e-bøker. Felles

tiltaksliste

infrastruktur er avgjørende for utvikling av gode bibliotekstjenester, både ved å legge til rette for gode samarbeid, gode digitale tjenester og ved å avlaste hvert bibliotek for arbeidsoppgaver. Viktig i denne sammenhengen er at Nasjonalbiblioteket nå vil sørge for fri tilgang til bibliografiske data og videreutvikle felles biblioteksøk.

Statlige tiltak for å styrke bibliotekene 2015 - 2018:

1. Nasjonalbibliotekets rolle som utvikler

- Nasjonalbiblioteket skal bli mer aktive i utviklingsarbeidet, ved å koordinere, initiere og igangsette utviklingsprosjekter
- Nasjonalbiblioteket skal styrke sin funksjon som kompetanse- og ressurscenter
- Nasjonalbiblioteket skal utvikle en prosjektbase der rapporter og kontaktinformasjon fra utviklingsprosjekter gjøres tilgjengelig
- Folkebibliotekstatistikken skal videreutvikles for bedre å synliggjøre digitale tjenester og folkebibliotekene som arena for læring og debatt

2. Bibliotekutvikling med prosjekt- og utviklingsmidler

- En ny modell for tildeling av prosjekt- og utviklingsmidlene i strategiperioden
- En fireårig satsing for å utvikle bibliotekene som debatt- og litteraturhus:
 - » støtte til arrangementer i bibliotek
 - » støtte til mindre tilrettelegginger av bibliotekenes fysiske omgivelser
- Satsingen på nye formidlingsmetoder, digital tjenesteutvikling og frie utviklingstiltak i prosjekt- og utviklingsmidlene skal styrkes
- Videreutvikling av biblioteket som læringsarena i samarbeidsprosjekter mellom skolebibliotek, folkebibliotek og fagbibliotek
- Bibliotekenes veiledningstilbud for grunnleggende digital kompetanse skal styrkes gjennom programmet *Digidel 2017*

3. Digitalt innhold m.m.

- Nasjonalbiblioteket skal sørge for økt tilgang til digitale innholdsressurser i bibliotekene
- For å øke bruken av det digitale bibliotek skal Nasjonalbiblioteket videreutvikle digitale tjenester som gjør digitalt materiale tilgjengelig, og arbeide aktivt med formidling av slike tjenester
- Nasjonalbiblioteket vil etter dialog med Den norske Forleggerforening og andre relevante aktører anbefale en modell for kjøp og utlån av e-bøker
- Nasjonalbiblioteket vil videreutvikle digital formidling av norsk litteratur, basert på egne samlinger og i eventuelle samarbeid med andre aktører på litteraturfeltet
- Norsk kulturråd reviderer alle sine litteraturstøtteordninger for å gjøre dem mer fremtidsrettet og gjøre e-bøker til en permanent del av dem
- Norsk filminstitutt vil lansere nye løsninger for strømming av kort- og dokumentarfilm til bibliotekene i løpet av høsten 2015
- Norsk filminstitutt skal sikre tilgjengeliggjøring og formidling av dataspill i bibliotek gjennom innkjøpsordningen for dataspill

4. Felles infrastruktur

- Nasjonalbiblioteket skal gi fri tilgang til bibliografiske data i riktig kvalitet for alle bibliotek
- Biblioteksøk skal utvikles som en nasjonal tjeneste med funksjonalitet for både bibliotek og låner
- Magasinkapasiteten i Depotbiblioteket skal økes
- Det flerspråklige bibliotek overføres til Nasjonalbiblioteket med virkning fra 1. januar 2017
- Nasjonalbiblioteket etablerer en digital møteplass og ressursbank for utvikling og deling av digitale tjenester
- Norsk WebDewey lanseres høsten 2015, for kostnadsfri bruk for norske folke- og skolebibliotek
- Nasjonalbiblioteket tar ansvar for videreutviklingen av ordningen med ett nasjonalt lånekort som gjelder i hele landet

Bokøyer og sitteplasser i Sølvberget, Stavanger bibliotek. FOTO: ANNE-LISE NORHEIM

1 Innledning

Regjeringens mål med bibliotekpolitikken er slått fast i Kulturbudsjettet for 2015¹: Staten skal bidra til at biblioteksektoren styrkes som aktiv formidler av kunnskap og kulturarv, og legge til rette for at folkebibliotekene blir aktuelle og uavhengige møteplasser og arenaer for offentlig samtale og debatt. Mange folkebibliotek har allerede kommet langt i dette arbeidet, mens en del trenger støtte for å nå målet. Staten vil bidra til at det utvikles gode bibliotek-tjenester for alle landets innbyggere.

Nasjonal bibliotekstrategi skal finne hensiktsmessige løsninger for å oppnå de bibliotekpolitiske målene. Det er kommunene som eier bibliotekene og hovedtyngden av utviklingsarbeidet må drives frem av bibliotekene selv. Strategien angir hvilke grep staten vil ta, som kan bidra til å stimulere til denne utviklingen. Kulturdepartementet har mottatt en rekke innspill og forslag til konkrete tiltak for hvordan staten kan bidra til å styrke folkebibliotekene. Departementet har tatt stilling til forslagene og slår i nasjonal bibliotekstrategi fast hva som skal være statlig ansvar og oppgaver overfor folkebibliotekene, og hvordan staten, gjennom Nasjonalbiblioteket, best kan legge til rette for og bidra til innovasjon,

¹ Prop. 1 S (2014-2015)

kompetanseheving og utvikling i folkebibliotekene. Strategiperioden er 2015-2018.

Regjeringen satser på folkebibliotekene

De to siste årene er det statlige tilskuddet til utvikling av bibliotekene styrket med til sammen 32,1 millioner kroner, slik at Nasjonalbiblioteket nå hvert år disponerer 48,5 millioner kroner til prosjekt- og utviklingstilskudd². Satsingen styrker bibliotekene i sitt samfunnsoppdrag, legger til rette for at de kan utvikle sin funksjon som kunnskapsformidlere i en digital tid og gjør dem bedre i stand til å formidle sitt litteratur- og kulturtilbud. I regjeringsplattformen er bibliotekene fremhevet særlig med tanke på den digitale utviklingen: «Regjeringen vil forberede bibliotekene på en digital hverdag på en måte som ikke undergraver næringsdrivendes muligheter til å leve av kultur. Regjeringen vil sikre fortsatt gratis utlån av litteratur.»

Kulturutredningen 2014

I 2013 ble Kulturutredningen³ lagt frem, der lokalt og nasjonalt kulturliv ble gjennomgått og vurdert for perioden 2004-2014. Utvalget konkluderte med at den største utfordringen for folkebibliotekene er at de har

² Prop. 1 S (2014-2015)

³ NOU 2013:4 Kulturutredningen 2014

Utlånsmaskiner ved Sølvberget, Stavanger bibliotek. FOTO: ANNE-LISE NORHEIM

vært «systematisk underfinansiert og nedprioritert». I Kulturutredningen ble det påpekt at satsingen på å utvikle nasjonale digitale fellesløsninger og tilbud om e-bokutlån ved folkebibliotekene har gått tregt. Kulturutredningen tok blant annet til orde for øremerkede midler til folkebibliotekene for en avgrenset periode, en mulighet for at fylkesbibliotekene kunne få en utvidet rolle i forvaltningen av tilskuddsmidlene og at staten skulle ta et større ansvar for å få fortgang og bidra til tekniske løsninger for hele feltet, samt gjennomføre nødvendige forhandlinger og rettighetsavklaringer. Kulturutredningen ble sendt på bred høring, der dette bildet ble nyansert og flere andre løsninger ble lansert.

Innspillene fra Kulturutredningen og høringen er vurdert i bibliotekstrategien.

Endring i lov om folkebibliotek

Med lovendringen som trådte i kraft 1. januar 2014⁴ fikk folkebibliotekene et klarere samfunnsoppdrag som arena for læring og kulturopplevelser. I lovendringen ble blant annet formålsparagrafen endret slik at det nå er slått fast at folkebibliotekene skal være en arena og møteplass for formidling, offentlig samtale og debatt og at folkebibliotekene skal drive aktiv formidling.

4 Prp. 135 L (2012-2013) Endringer i lov om folkebibliotek

I forarbeidene til loven⁵ er det også tydeliggjort at loven er teknologinøytral og at digitale tjenester skal være en del av folkebibliotekenes tilbud.

Dette blir fulgt opp i bibliotekstrategien.

Stortingets anmodningsvedtak⁶

I forbindelse med Stortingets behandling av representantforslag om nasjonalt bibliotekløft⁷, ble det 3. mars 2015 vedtatt en anmodning til regjeringen om at bibliotekstrategien skal inneholde tiltak for å fremme:

- bibliotekene som møteplasser for debatt og offentlig samtale
- arena for kulturopplevelser og læring
- e-bokutlån i alle bibliotek
- styrking av innkjøpsordningen for litteratur for å sikre bredde i sjangre med særlig vekt på barn og unge
- styrking av samarbeidet mellom folkebibliotek og skoler

Anmodningsvedtaket er fulgt opp i bibliotekstrategien.

5 Prp. 135 L (2012-2013) Endringer i lov om folkebibliotek

6 Vedtak nr. 441 (2014-2015)

7 Dok. 8:79 S (2013-2014)/Innst. 175 S (2014-2015)

Plassen, Molde bibliotek, ble årets bibliotek 2014.
Prisen deles ut av Norsk Bibliotekforening.
COPYRIGHT DAVID BORLAND 2014. ALL RIGHTS RESERVED.

2 Arbeidet med strategien

Nasjonalbiblioteket og Norsk kulturråd har levert innspill om utvikling av folkebibliotekene og det er avholdt innspillsmøte om bibliotek, der både Nasjonalbiblioteket, Norsk kulturråd, aktører fra bibliotekfeltet, skribent- og forleggerforeninger og enkeltaktører var representert.

I arbeidet med strategien ble det etablert en arbeidsgruppe med representanter for Nasjonalbiblioteket og Kulturdepartementet, og en referansegruppe bestående av representanter fra følgende organisasjoner og aktører:

- Norsk kulturråd
- Norsk Bibliotekforening
- Bibliotekarforbundet
- Storbybibliotekene
- Fylkesbiblioteksjefskollegiet
- KS
- Bibliotekarutdanningen ved HiOA
- Den norske Forfatterforening
- Den norske Forleggerforening
- Systemleverandørene
- Universitets- og høgskolerådets bibliotekutvalg
- Leser søker bok

3 Statens rolle overfor folkebibliotekene

Departementet tydeliggjør i nasjonal bibliotekstrategi hva som er statlig ansvar og oppgaver overfor folkebibliotekene og hva som er arbeidsdeling mellom stat og kommune.

Utgangspunktet for ansvarsfordelingen mellom forvaltningsnivåene er slått fast i lov om folkebibliotek⁸. Loven er en rammelov som fastsetter hvilke oppgaver kommunen, fylkeskommunen og staten skal ivareta.

Kommunene har ansvaret for den faglige og økonomiske driften av folkebibliotekene og skolebibliotekene i grunnskolen. Fylkeskommunen har, i henhold til lov om folkebibliotek § 6, ansvar for å ivareta regionale bibliotekoppgaver og regional bibliotekutvikling knyttet til fylkeskommunens rådgivnings- og utviklingsrolle.

Statens ansvar i følge lov om folkebibliotek § 9, er bibliotekformål som ikke naturlig hører inn under den enkelte kommunes ansvarsområde, eller som er av særlig betydning for opprettholdelse av et nasjonalt biblioteksystem. Staten skal legge til rette for godt samarbeid mellom alle bibliotek, for å nå målet om best mulige bibliotek tjenester for brukerne. Dette omfatter i første rekke ansvaret for et velfungerende og oppdatert lov- og regelverk på bibliotekområdet, og at disse lovene følges. Videre er det et statlig ansvar å sørge for at aktørene med nasjonale oppgaver har rammevilkår som setter dem i stand til å utføre oppgavene sine.

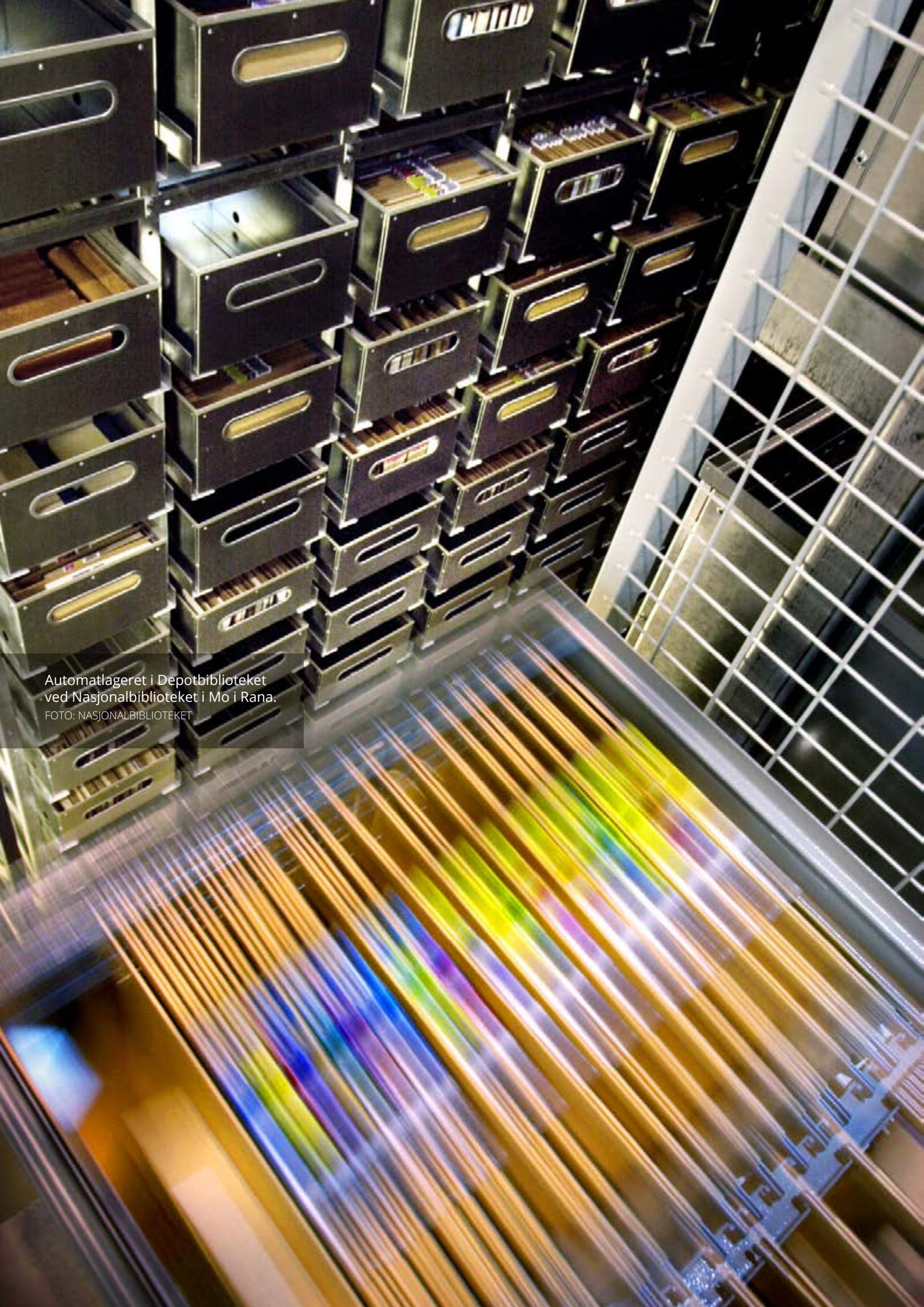
Staten har dessuten driftsansvar for bibliotekene i universitets- og høyskolesektoren (UH) og en rekke spesialbibliotek.

Alle tre forvaltningsnivåer har et felles ansvar for utvikling av folkebibliotekene. Staten legger til rette for utvikling av folkebibliotekene, først og fremst ved Nasjonalbibliotekets forvaltning av prosjekt- og utviklingsmidler og utvikling og drift av felles infrastruktur til gode for alle folkebibliotek under ett.

I mars la regjeringen frem Meld. St. 14 (2014-2015) *Kommunereformen – nye oppgaver til større kommuner*. I meldingen slås det fast at regjeringen vil legge til rette for å styrke det lokale selvstyret og redusere detaljstyringen av større kommuner. Det er kommunene som har ansvaret for å finansiere driften av folkebibliotekene og det vil ikke være i tråd med regjeringens politikk å innføre øremerkede midler til finansiering av drift av kommunale folkebibliotek.

Utfordringene for folkebibliotekene i kommunereformen er knyttet til å videreutvikle og etablere samarbeidet med andre institusjoner i de prosessene som er igangsatt for kommunesammenslåinger, slik at resultatet blir bedre folkebibliotek tjenester for innbyggerne og ikke en svekkelse av tilbudet. I reformarbeidet i kommunene bør det arbeides for at samorganisering fører til bedre bibliotek tjenester.

8 Lov 20. desember 1985 nr. 108 om folkebibliotek

Automatlageret i Depotbiblioteket
ved Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana.
FOTO: NASJONALBIBLIOTEKET

4 Nasjonalbibliotekets rolle som utvikler

- Nasjonalbiblioteket skal bli mer aktive i utviklingsarbeidet, ved å initiere, igangsette og koordinere utviklingsprosjekter
- Nasjonalbiblioteket skal styrke sin funksjon som kompetanse- og ressurscenter
- Nasjonalbiblioteket skal utvikle en prosjektbase der rapporter og kontakinformasjon fra utviklingsprosjekter gjøres tilgjengelig
- Folkebibliotekstatistikken skal videreutvikles for bedre å synliggjøre digitale tjenester og folkebibliotekene som arena for læring og debatt

blir samlet inn av Nasjonalbiblioteket er også en del av grunnlagsmaterialet for SSBs Kostra- og kulturstatistikk.

Folkebibliotekene har i de senere årene fått nye aktiviteter, oppgaver og tjenester. En arbeidsgruppe har det siste året arbeidet med forslag til endringer i folkebibliotekstatistikken for at den bedre skal reflektere ansvar og oppgaver i folkebibliotek. Samtidig skal statistikken videreutvikles for bedre å synliggjøre digitale tjenester og folkebibliotekets funksjon som arena for læring og debatt.

Nasjonalbibliotekets oppgaver overfor folkebibliotekene

Nasjonalbibliotekets rolle som statlig bibliotek-utviklingsorgan retter seg mot både folkebibliotek og fag- og forskningsbibliotek. I denne strategien omtales i hovedsak folkebibliotekene. Overfor dem har Nasjonalbiblioteket oppgaver på tre områder:

- forvaltning
- kompetanse- og ressurscenter
- infrastruktur.

Nasjonalbibliotekets utviklerrolle skal styrkes for å få mest mulig ut av de statlige midlene på bibliotekfeltet.

4.1 Forvaltningsoppgaver

Bibliotekloven

Nasjonalbiblioteket forvalter lov om folkebibliotek og ivaretar statlige bibliotekoppgaver etter loven. Forvaltningsansvaret knytter seg til generell lovrådgivning, særlig i forbindelse med kompetansekravet og dispensasjon fra dette. Loven slår bl.a. fast at alle kommuner skal ha fagutdannet biblioteksjef. Kulturdepartementet (ved Nasjonalbiblioteket) kan gi dispensasjon fra denne bestemmelsen.

Bibliotekstatistikk

Nasjonalbiblioteket samler inn og publiserer bibliotekstatistikk fra de ulike bibliotekene i Norge. Målet er å presentere aktuell, relevant og kvalitetssikret statistikk, som faktagrunnlag for utviklingsarbeid. Bibliotekstatistikken som

Forvaltning av prosjekt- og utviklingsmidler

Ett av de viktigste virkemidlene for å bidra til utvikling av folkebibliotekene er prosjekt- og utviklingsmidlene, som disponeres av Nasjonalbiblioteket. I 2015 ble det bevilget tilsammen 48,5 millioner kroner til utvikling av bibliotek. Nasjonalbiblioteket skal være aktive i sin forvaltning av utviklingsmidlene, for å få en best mulig effekt. Nasjonalbiblioteket kan selv dra i gang større utviklingsprosjekter, initiere samarbeid og koordinering av prosjekter som kan og bør sees i sammenheng.

Også mobile bibliotek tjenester vil kunne få utviklingsmidler, men drift av slike tilbud bør sees i sammenheng med kommunens samlede bibliotektilbud og er et kommunalt ansvar.

For å bidra til et løft for folkebibliotekene som kulturarena endres praksis for tildeling av prosjekt- og utviklingsmidler i strategiperioden. Dette er omtalt nærmere i kap. 5.

Forvaltning av driftstilskudd til bibliotek- og litteraturrelaterte tiltak

Ymse bibliotek- og litteraturrelaterte tiltak får driftstilskudd over statsbudsjettet under kap. 326, post 80. Nasjonalbiblioteket forvalter bevilgningen og fastsetter den endelige fordelingen av tilskuddene etter en faglig vurdering⁹. De bibliotek tjenestene som mottok driftsstøtte i 2015 var Det flerspråklige bibliotek, fengselsbibliotek,

⁹ Jf. Prop. 1 S (2014-2015) Kap. 326, post 80

FAKTA: Kurs i Norsk WebDewey

I forbindelse med lanseringen av Norsk WebDewey arrangerer Nasjonalbiblioteket kurs flere steder i Norge. Kursene arrangeres i samarbeid med fylkesbibliotekene. Nasjonalbiblioteket samarbeider med bibliotekutdanningen, Biblioteksentralen og Universitetsbiblioteket i Oslo om innholdet, mens fylkesbibliotekene tar hånd om det praktiske.

EKSEMPEL: Nasjonalbibliotekets skriftserier

Bibliotheca Nova er en av Nasjonalbibliotekets formidlingskanaler for bibliotekutvikling. Ambisjonen er å publisere artikler som inspirerer og gir faglig støtte til innovasjon i bibliotek, samt å synliggjøre Nasjonalbibliotekets ulike innsatsområder på bibliotekfeltet. Faglige artikler innenfor områder som er viktige og relevante for bibliotekutvikling inngår i skriftserien.

Scandinavian Library Quarterly (SLQ) er et engelskspråklig tidsskrift som presenterer utviklingsstrekk, tendenser og strategier for de skandinaviske folkebibliotekene. Tidsskriftet kommer ut fire ganger i året og er et samarbeidsprosjekt mellom de statlige bibliotekmyndighetene i Danmark, Finland, Norge og Sverige. SLQ distribueres gratis til abonnentene.

Skriftserien Nota bene er Nasjonalbibliotekets formidlingskanal for forskningsresultater som bygger på samlingen i biblioteket, og for forskning som har relevans for denne samlingen. Alle utgavene er fagfellevurderte.

Skriftserien *NB kilder* er Nasjonalbibliotekets serie for kildeutgivelser. Serien utgir kvalitetssikrede transkripsjoner av viktige dokumenter fra Nasjonalbibliotekets privatarkivsamling. Serien kommer ut på bokselskap.no.

bibliotekjeneste på Svalbard, Finsk bibliotekjeneste og tilskudd til Norsk Bibliotekforenings informasjonarbeid. Nasjonalbiblioteket foretar årlig en faglig vurdering av bibliotek- og litteraturrelaterte tiltak som får driftstilskudd over statsbudsjettet.

4.2 Kompetanse- og ressurscenter

Nasjonalbiblioteket skal være et nasjonalt kompetanse- og ressurscenter for andre institusjoner i bibliotek- og kultursektoren. Dette er et viktig element i Nasjonalbibliotekets rolle som utviklingsaktør og denne rollen skal tydeliggjøres og styrkes. Det er et behov for veiledning og informasjon blant annet knyttet til jus, metadata

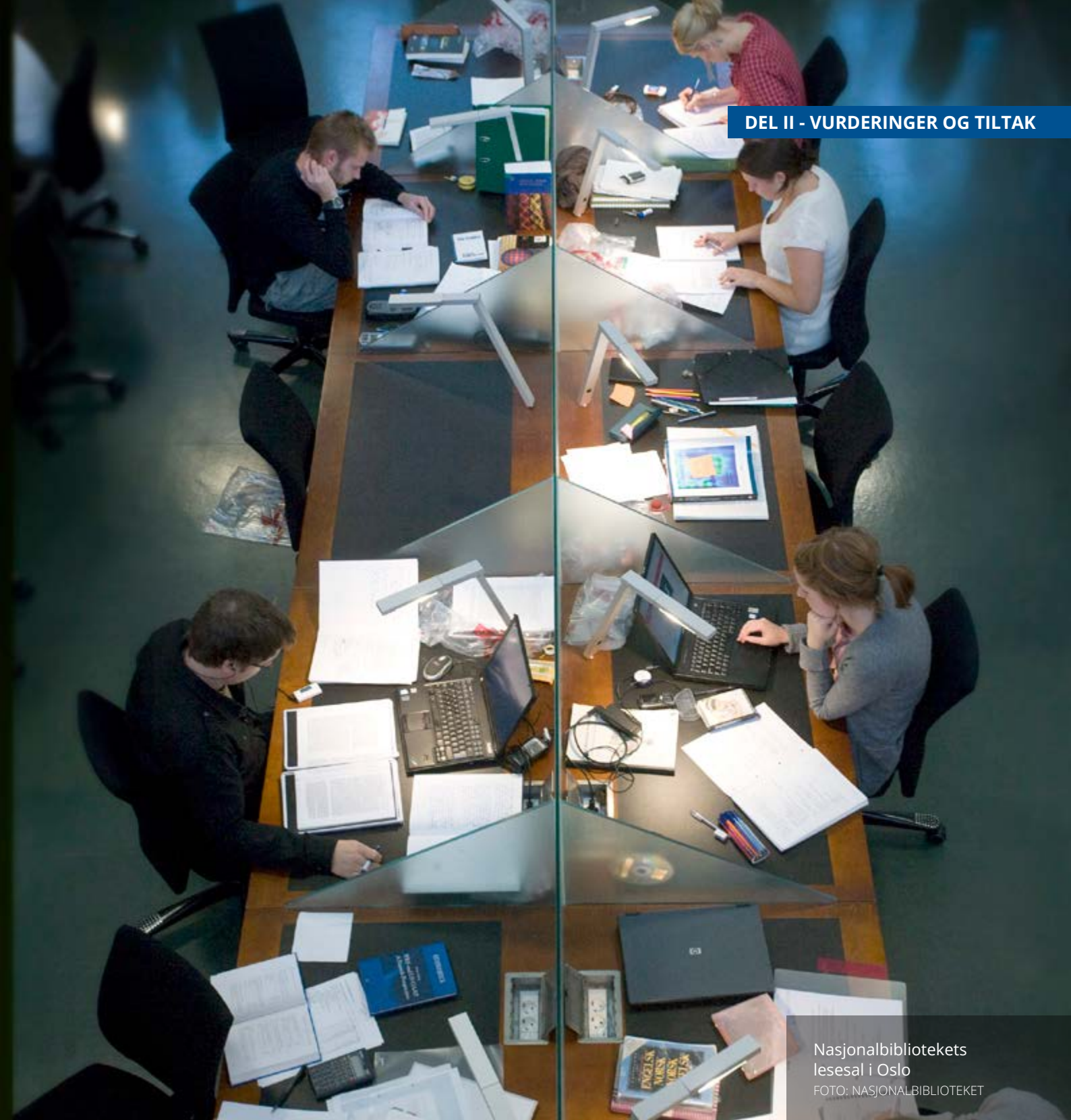
og kunnskapsorganisering, digital og analog bevaring og bibliotekutvikling. Nasjonalbiblioteket tilgjengeliggjør og formidler kunnskapsgrunnlag og informasjon på egne nettsider, gjennom e-post-kommunikasjon og i trykte utgivelser. Dette arbeidet skal videreutvikles. Nasjonalbiblioteket har kurs- og kompetanseutviklingstilbud på sine fagområder.

Nasjonalbiblioteket styrker nå sin kompetanse på statistikk- og analyseområdet og på arrangement og programkompetanse, for å møte behovet for å utvikle folkebibliotekene som møteplasser og kulturarenaer og som kunnskapsgrunnlag for det regionale og lokale planarbeidet på bibliotekfeltet.

Det flerspråklige bibliotek overføres til Nasjonalbiblioteket fra 1. januar 2017, jf. omtale i kap. 7. Overføringen skal styrke Nasjonalbibliotekets rolle som kompetanse- og ressurscenter.

Personale med bred og oppdatert kompetanse er avgjørende for at bibliotekene skal kunne utføre sine samfunnsoppgaver og levere et godt bibliotektilbud. Oppbygging av ny kompetanse er avgjørende for å utvikle nye tjenester og et fremtidsrettet bibliotektilbud. Som et ledd i kompetansutviklingsarbeidet oppretter Nasjonalbiblioteket jevnlig arbeidsgrupper, nettverksgrupper o.l. innenfor spesielle kompetanseområder, i samarbeid med bibliotekene. Denne arbeidsformen bidrar til at Nasjonalbibliotekets virksomhet er målrettet og i tråd med bibliotekfeltets behov.

Prosjekt- og utviklingsmidlene bidrar også til kompetanseutvikling, både ved kompetanseheving ved gjennomføring av prosjekter og støtte til konkrete kompetanseutviklingsprosjekter. Nasjonalbiblioteket har i flere tilfeller initiert satsinger på kompetanseutvikling i samarbeid med fylkesbibliotekene. Et element i tildeling av utviklingsmidler er at prosjektet skal ha overføringsverdi. Gjennom skriftserien *Bibliotheca Nova*, som ble introdusert i 2013, har Nasjonalbiblioteket hatt som mål å styrke kunnskaps- og erfaringsoverføringen fra lokale utviklingsprosjekter. Nasjonalbiblioteket skal videreutvikle og styrke dette arbeidet, bl.a. ved å etablere en prosjektbase der rapporter fra utviklingsprosjekter som har fått statlig

Nasjonalbibliotekets
lesesal i Oslo
FOTO: NASJONALBIBLIOTEKET

støtte, gjøres tilgjengelig. I tillegg vil Nasjonalbiblioteket utvikle et nettsted der ideer, tjenester og verktøy fra digitale utviklingsprosjekter kan deles (se nærmere omtale i kap. 7). De to tiltakene vil bli sett i sammenheng og eventuelt integreres.

4.3 Ansvar for infrastruktur

En viktig del av Nasjonalbibliotekets virksomhet som utviklingsaktør for bibliotekene er ansvar for utvikling og drift av fellestjenester og infrastruktur.

Dette gjelder både fysisk og digital infrastruktur. En godt utbygd infrastruktur bidrar til utvikling av gode folkebibliotekstjenester, både ved å legge til rette for folkebibliotekenes egen utvikling av lokale tjenester og ved å avlaste hvert folkebibliotek for oppgaver som bedre kan løses nasjonalt.

En oversikt over statlige fellestjenester i dag, videreutvikling og tiltak for felles infrastruktur er gitt i kap. 7.

5 Bibliotekutvikling med prosjekt- og utviklingsmidler

- En ny modell for tildeling av prosjekt- og utviklingsmidlene i strategiperioden
- En fireårig satsing for å utvikle bibliotekene som debatt- og litteraturhus:
 - » støtte til arrangementer i bibliotek
 - » støtte til mindre tilrettelegginger av bibliotekenes fysiske omgivelser
- Satsingen på nye formidlingsmetoder, digital tjenesteutvikling og frie utviklingstiltak i prosjekt- og utviklingsmidlene skal styrkes
- Videreutvikling av biblioteket som læringsarena i samarbeidsprosjekter mellom skolebibliotek, folkebibliotek og fagbibliotek
- Bibliotekenes veiledningstilbud for grunnleggende digital kompetanse skal styrkes gjennom programmet *Digidel 2017*

5.1 Styrking av prosjekt- og utviklingsmidlene

Regjeringen har de siste to årene hatt en betydelig satsing på folkebibliotekene, med en økning av prosjekt- og utviklingsmidlene på til sammen 32,1 mill. kroner. Midlene er statens viktigste virkemiddel i bibliotekutviklingen og forvaltes av Nasjonalbiblioteket.

Regjeringen har fremhevet følgende innsatsområder for 2015¹⁰:

- Lokale, digitale tjenester og applikasjoner
- Møteplass og arena for offentlig samtale og debatt
- Biblioteket som læringsarena
- Nye formidlingsmetoder
- Inkludering og mangfold

Det er et overordnet mål med bibliotekutviklingen at folkebibliotekene kan gi bred tilgang til gode digitale tjenester og samtidig er sosiale arenaer og arenaer for dannelses gjennom møter med kunnskap og kultur. En god del bibliotek har allerede kommet langt i en slik utvikling, men mange trenger også styrket kompetanse, tilpasning av lokaler eller oppgradering av utstyr for å kunne tilby slike arrangementer som den nye formålsparagrafen inviterer til. Et hovedspørsmål er hvordan staten

¹⁰ Prop. 1 S (2014-2015)

kan bidra til et løft for folkebibliotekene på dette feltet slik at de blir mer relevante og aktuelle i innbyggernes hverdag.

Folkebibliotekene er landets største og viktigste formidler av skjønnlitteratur og lesing, både for barn og voksne. Denne rollen er understreket og styrket i den nye bibliotekloven, og er en nøkkel til fremtidens bibliotek. Utvikling av folkebiblioteket som møteplass og kulturarena er i seg selv et formidlingstiltak. Bibliotekets formidling vil i tillegg i stadig større grad også skje utenfor bibliotekets egen lokaler, i form av oppsøkende virksomhet i skoler, på festivaler eller andre steder der folk møtes og man kan skape en arena der biblioteket møter folk.

SSBs nye undersøkelse om bibliotekbruk¹¹ viser at bruken av folkebibliotek har gått ned med om lag åtte prosent, siden forrige undersøkelse i 2006. I 2015 er rundt 40 prosent av befolkningen bibliotekbrukere. Nedgangen i bibliotekbruk tydeliggjør at bibliotekene kontinuerlig må utvikle og profilere sin samfunnsrolle, ved å skape nye og målrettede tilbud. Nedgangen har vært størst blant ungdom, noe som tilsier at denne brukergruppen bør gis ekstra oppmerksomhet de kommende årene.

Folkebibliotekene fungerer særlig som drivkraft for integrering av minoriteter i det norske samfunnet. Bibliotekene nyter høy tillit både i innvandrerbefolkningen og befolkningen generelt. Folkebibliotekene i Norge er godt rustet til rollen som kultur- og kunnskapsarena i et flerkulturelt samfunn. Bibliotekene kan bygge videre på dette og i samarbeid med andre aktører utvikle nye tilbud, som utnytter bibliotekets potensial på dette området i enda større grad. Nasjonalbiblioteket har gitt støtte til en rekke prosjekter i norske bibliotek for å styrke bibliotekene som arena for mangfold og integrering¹².

Bibliotekene skal også fylle funksjoner som læringsarena og kunnskapsallmenning. De skal være fysiske og digitale læresteder for et vidt

¹¹ SSB 2015

¹² Se Bibliotheca Nova 1-2013. *Kultur, inkludering og bibliotek*. <http://viewer.webproof.com/pageflip/324/119211/index.html>

Bilde øverst: Digitale verktøy, IT for seniorer i Sølvberget, Stavanger bibliotek.

FOTO: ANNE-LISE NORHEIM

Bilde nederst: Populær lese madrass i Sølvberget, Stavanger bibliotek.

FOTO: ANNE-LISE NORHEIM

FAKTA:

I tillegg til Kulturdepartementets bibliotekutviklingsmidler som forvaltes av Nasjonalbiblioteket, har folkebibliotekene mulighet til å søke om utviklingsmidler fra flere statlige etater. Nedenfor følger noen eksempler:

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI) forvalter tilskuddsordninger som fordeles til kommunene. Enkelte av tilskuddsmidlene går til prosjekter og utviklingsarbeid og sees i sammenheng med øvrige midler som IMDi disponerer til kunnskapsutvikling. Folkebibliotek kan melde behov til egen kommune.

<http://www.imdi.no/no/Tilskudd/>

Norsk kulturråd forvalter Norsk kulturfond og andre statlige støtteordninger på kulturområdet. Folkebibliotek kan søke om støtte til formidlingstiltak innen litteratur hos Norsk kulturråd. Litteraturfestivaler kan også søke om støtte hos Norsk kulturråd.

<http://www.kulturradet.no/sok-stotte>

Vox (Nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk) tildeler midler til opplæringstiltak gjennom programmet *Basiskompetanse i arbeidslivet (BKA)*.

<http://www.vox.no/Basiskompetanse-i-arbeidslivet-BKA/>

Kilde: <http://www.Nasjonalbiblioteket.no/Bibliotekutvikling/Utviklingsmidler/Andre-finansieringskilder>

spekter av målgrupper, fra barn og unge til eldre. Regjeringens mål er å gi tilgang til økt kunnskap for alle – uavhengig av sosial, kulturell og økonomisk bakgrunn. Bibliotektenester er derfor blant virkemidlene i regjeringens strategi for å motvirke negative konsekvenser av barnefattigdom¹³. Regjeringen har pekt på at skoleeierne må ha et overordnet perspektiv i planarbeidet og være bevisst på hvordan skolene utnytter andre yrkesgrupper og deres kompetanse. Folkebibliotekene har en naturlig posisjon i en slik ambisjon som en utvidet læringsarena.

For å få best mulig effekt av regjeringens satsing på bibliotek, er det utviklet en ny modell for tildeling av prosjekt- og utviklingsmidlene i en

¹³ Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Barn som lever i fattigdom, Regjeringens strategi (2015-2017)

fireårsperiode. Den nye modellen forenkler søknads- og tildelingsprosessen, og styrker både utviklingen av biblioteket som møteplass, digital arena og den allmenne bibliotekutviklingen. Dette skal gjøre bibliotekene bedre rustet til å oppfylle den nye formålsparagrafen.

Ny modell for Nasjonalbibliotekets prosjekt- og utviklingsmidler innebærer at de skal disponeres til tre hovedområder i perioden 2015-2018:

1. Utvikling av felles infrastrukturiltak i regi av Nasjonalbiblioteket, til disposisjon for alle bibliotek
2. Utvikling av folkebibliotekene som debatt- og læringsarena, møteplass og formidlingsinstitusjon
3. Frie, nyskapende prosjekt- og utviklingstiltak

Nedenfor følger en omtale av de tre områdene.

1. Utvikling av felles infrastrukturiltak i regi av Nasjonalbiblioteket, til disposisjon for alle bibliotek

Nasjonalbiblioteket utvikler og gjennomfører felles infrastrukturiltak for bibliotekene. Utvikling og etablering av felles infrastruktur vil være en av de viktigste måtene staten kan styrke bibliotekene på. God infrastruktur legger grunnlaget for utvikling av kvalitetsmessige tjenester, slik at ressurser i bibliotekene samtidig kan frigjøres og brukes til publikumsrettet virksomhet.

Tiltak som faller inn under dette området er omtalt under kap. 7: utvikling av Biblioteksøk, digital tilgang til innholdsressurser, metadata og felles digitale tjenester for alle bibliotek.

2. Utvikling av folkebibliotekene som debatt- og læringsarena, møteplass og formidlingsinstitusjon

For å oppnå målet om at folkebibliotekene skal være en arena for kulturaktiviteter, samfunnsdebatter og gode møteplasser er det to avgjørende faktorer: Fysiske lokaler som egner seg og å utvikle bibliotekenes arrangør- og programkompetanse, ved å øke antallet arrangementer og aktiviteter. Dette er tiltak som normalt vil være kommunenes ansvar, men i strategiperioden vil staten likevel bidra med utviklingsmidler til et løft på dette området.

Søknader om tilskudd til lokaler og arrangementsrekker bør utgjøre en helhet og gjerne i samarbeid med andre bibliotek, lærings- eller kulturinstitusjoner, eller private samarbeidspartnere. Det betyr at kommunen bør ha en langsiktig plan for hvordan bibliotekrommet kan tilrettelegges og fylles med aktivitet i et litt lengre perspektiv, fremfor søknader om enkeltstående arrangementer og aktiviteter.

Lokal tilrettelegging av bibliotekrommet

Mange bibliotek trenger midler til mindre ombyggingstiltak for å tilrettelegge lokalene til ny aktivitet. Kommunen har ansvaret for å ha egnede lokaler, men gjennom relativt beskjedne tilskudd vil man kunne bidra til forbedring av eksisterende biblioteklokaler. Nasjonalbiblioteket vil utarbeide kriterier for tilskudd til utviklingsprosjekter som omfatter tilrettelegging av lokaler. Slik tilrettelegging kan være:

- tilskudd til investering i utstyr for å kunne arrangere debattmøter, foredrag og samtaler
- mindre bygningsmessige tilrettelegginger og tilskudd til prosjektering og iverksetting
- tilskudd til samarbeid med eksterne aktører om å etablere felles scener eller arenaer for debatt, samtale eller møteplass

Tilskudd til aktiviteter i bibliotek

En del av midlene til bibliotekutvikling vil gå direkte til å støtte innholdsproduksjon. Det vil skape et stort antall arrangement og gjøre det mulig for bibliotekene å utvikle både profil og kvalitet på arrangementene, egen kompetanse og publikum. Nasjonalbiblioteket har, som tidligere omtalt, styrket sin egen arrangør- og programkompetanse, for bedre å kunne støtte og bidra til utvikling av folkebibliotekene som arrangører. For tilskudd til arrangementer vil det være krav til egenandel, for å sikre den lokale forankringen av biblioteket som møteplass, aktivitets- og arrangementssted. Midler innenfor dette området kan også benyttes til å styrke profilering og markedsføring av bibliotekenes innhold og tjenester. For de mindre bibliotekene kan det være nyttig at fylkesbibliotekene deltar både som kompetansesenter og som tilrettelegger av aktivitetstilbud bibliotekene kan benytte seg av.

EKSEMPEL: Prosjekter med ungdom som målgruppe

Mange folkebibliotek har fått utviklingsmidler til prosjekter med ungdom som målgruppe. Her et utvalg prosjekter som pågår.

Me snakkast! (Bømlo folkebibliotek)

Målet for prosjektet er at ungdom i Sunnhordland skal bli aktive samfunnsdebattanter. For å oppnå dette vil bibliotekene i Sunnhordland styrkes som møtesteder og arena for samtale og debatt gjennom å skape gode partnerskap, tilrettelegge biblioteklokale og øke kompetansen i bibliotekene. Prosjektet skal styrke ungdommenes deltakelse, kompetanse og kunnskap omkring temaet debatt gjennom samarbeid med organisasjoner, fagpersoner og skoler og spesielt gjennom aktiv medvirkning fra ungdommene selv.

Ung delaktighet og Ung læring (Bergen offentlige bibliotek)

Gjennom disse to prosjektene ønsker Bergen offentlige bibliotek å utforske samarbeid og partnerskap, deltakelses- og innflytelsesformer og nye formidlingsmetoder av og for ungdom. Målet er å skape en møteplass drevet av unge, slik at bibliotekets tilbud til enhver tid er aktuelt for målgruppen. Gjennom prosjektet *Ung delaktighet* har ungdom utformet en ny ungdomsavdeling, *UROM*, i samarbeid med arkitekter og arkitektstudenter. På bakgrunn av antall arrangementer gjennomført av ungdom, besøkstall på disse, utlånstall, samt synlighet på sosiale medier, vil det bli målt om ungdoms direkte deltakelse i utforming av bibliotekstilbudet har en effekt. Med prosjektet *Ung læring* vil biblioteks ungdomssatsing videreutvikles med aktiviteter knyttet til læring og utforskning i et *makerspace*-inspirert miljø.

Modell for ungdomsmedvirkning i praksis (Bodø bibliotek)

Med ungdom og medvirkning som både mål og metode, vil man i prosjektet skape en modell for medvirkning som bidrar til å gjøre Stormen bibliotek til en aktuell og spennende møteplass for ungdom. *Unge Stormen* skal styrke Stormen bibliotek i deres uttalte satsing på litteratur, scenekunst, visuell kunst og musikk. Prosjektet skal bidra til at det etableres en god arbeidsform mellom *Unge Stormen* og bibliotekets ansatte ved bruk av mange av de samme samhandlingsmetodene som barne- og ungdomsseksjonen i Bodø kommune utviklet når eksempelvis *Bodøbølgen* ble skapt. Ved prosjektets ende skal ungdomsmedvirkning ha sin naturlige plass i de daglige arbeidsformene i Stormen bibliotek.

Bilde øverst: Innlevering og utlån ved Sølvberget, Stavanger bibliotek. FOTO: ANNE-LISE NORHEIM
Bilde nederst: Stormen bibliotek i Bodø. FOTO: ERNST FURUHATT

Tilskudd til arrangement og aktiviteter i bibliotekene skal brukes målrettet gjennom å lyse ut midler knyttet til innsatsområdene. På bakgrunn av SSBs bibliotekbruksundersøkelse som viser at særlig unge mellom 16-24 i stadig mindre grad bruker biblioteket, mener departementet at det er nødvendig å utvikle tilbud som treffer denne aldersgruppen.

Stortingets ber i sitt anmodningsvedtak om at tiltak som bidrar til å utvikle det lokale samarbeid med skolen skal prioriteres. Utvikling av folkebiblioteket som læringsarena er ett av innsatsområdene for utviklingsmidlene i 2015. Prosjekter som bidrar til utvikling av biblioteket som læringsarena vil prioriteres. Lese- eller skrivestimuleringstiltak er eksempler på typer samarbeid som kan videreutvikles. Både folkebibliotekene og skolen har en viktig rolle for å styrke leselyst og leseferdigheter blant barn og unge. Det lokale samarbeidet vil samtidig være svært viktig for at tilbudet skal nå ut til alle.

Kulturutredningen tok til orde for at fylkesbibliotekene burde få en utvidet rolle i forvaltningen av utviklingsmidler til folkebibliotekene. Nasjonalbiblioteket vil i strategiperioden ha en formalisert dialog med bibliotekfeltet, for å sikre at strategien blir fulgt opp i tråd med bibliotekenes situasjon.

På regionalt nivå kan fylkesbibliotekene spille en aktiv rolle gjennom samordning og koordinering av utviklingsprosjekter, særlig til nytte for mindre kommuner. Departementet legger til grunn at fylkesbibliotekene, som regionale utviklingsaktører, vil være naturlige samarbeidspartnere for folkebibliotekene og Nasjonalbiblioteket blant annet når det gjelder å styrke arrangørkompetansen lokalt. Mange fylkesbibliotek lager forfatter- og foredragsturneer, og flere har litteraturhusprosjekter. Midlene innenfor dette området kan gå til folkebibliotekaktiviteter koordinert av fylkesbibliotekene der det er hensiktsmessig.

Tilskuddsordningen til aktiviteter i bibliotek er fleksibel. Nasjonalbiblioteket skal kunne tildele midler til ulike nettverk av små og store bibliotek. For eksempel har landets største folkebibliotek på eget initiativ dannet et nettverk for storbybibliotekene for å bedre samarbeide om faglig utvikling, og ivareta

EKSEMPEL: Prosjekt innenfor kategorien *frie forsøk*

Sponsing og sponsorsamarbeid i bibliotek (Oppland fylkesbibliotek)

Oppland fylkesbibliotek skal jobbe strategisk med sponsing av folkebibliotek over en toårsperiode. Formålet med prosjektet er å gi innbyggerne bedre og utvidede bibliotek tjenester og øke bruken av biblioteket gjennom samarbeid med det private næringsliv. Målet er at prosjektdeltakerne etter prosjektet har inngått gode sponsoravtaler til kommunenes folkebibliotek samt at interesserte biblioteksjefer i Norge skal ha fått god innsikt i hvordan biblioteket kan samarbeide med det private næringsliv. Prosjektgruppen består av representanter for større folkebibliotek i Oppland, litteraturhus og fylkesbiblioteket. Prosjektet skal både se på de teoretiske og praktiske sidene ved sponsing og sponsorsamarbeid i biblioteket og praktisere kunnskapen som opparbeides gjennom å finne, kontakte, forhandle og skrive kontrakter med potensielle sponsorer.

<http://www.oppland.no/fagomrader/fylkesbiblioteket/sponsorsamarbeid-i-bibliotek/>

EKSEMPEL: Flerårig prosjekt

Folkebibliotekene i Troms som litteraturhus (Troms fylkesbibliotek)

Målet med det treårige prosjektet er å utvikle folkebibliotekene i Troms som litteraturhus i tråd med formålsparagrafen i lov om folkebibliotek. Tiltakene er sortert under formidling, utvikling av uavhengig møteplass, nettverksbygging, kompetanseheving, tilrettelegging av bibliotekrommet og metode. Prosjektet skal gjennomføres i folkebibliotekene i Troms fylke. Prosjektet er forankret i *Bibliotekplan for Troms 2011-2014* og *Den nordnorske kulturavtalen 2014-2017*. Tromsø bibliotek og byarkiv er en viktig samarbeidspart.

<http://bibliotek.tromsfylke.no/index.php/folkebibliotek-som-litteraturhus/>

behov og møte utfordringer for store folkebibliotek. De største bibliotekene har både ressurser og behov som er ulike de små bibliotekene.

Nasjonalbiblioteket vil kunne dele midlene opp til ulike underformål, som for eksempel arrangement rettet mot ungdom, arrangement rettet mot minoriteter, eller andre typer arrangement og

FAKTA: Tiltak som kan bidra til å øke befolkningens digitale deltagelse og kompetanse

Som ledd i etableringen av programmet *Digidel 2017* fikk Kommunal- og moderniseringsdepartementet utarbeidet en kartlegging av aktører som bidrar til å styrke befolkningens digitale deltagelse og kompetanse. Den konkluderer blant annet med at et mangfoldig aktørbilde er verdifullt og bør understøttes.

Rapporten beskriver også folkebibliotekenes innsats, og den påpeker at økt formalisering og tydeliggjøring av bibliotekenes rolle kan være et effektivt tiltak.

https://www.regjeringen.no/contentassets/88b4acf5209b4a15b43580ff557e2e2e/tiltak_digital_deltagelse.pdf

tiltak for å følge opp innsatsområdene. Dette kan gjøres enten ved å utlyse en egen pott til slike arrangement, eller ved en helhetsvurdering av de søknadene som er mottatt. Sammen med annen bruk av utviklingsmidlene vil dette gi stort rom for målrettet bibliotekutvikling.

3. Frie, nyskapende prosjekt- og utviklingstiltak

En del av prosjekt- og utviklingsmidlene bør fortsatt gå til annet utviklingsarbeid, dvs. prosjekter som ikke faller inn under de to ovennevnte kategoriene. Dette kan være prosjekter med tilknytning til spesielle satsinger eller frie, nyskapende prosjekter. Det er viktig for innovasjonen på bibliotekfeltet med en åpen kategori til bruk for frie forsøk og nyskapning.

Innenfor denne kategorien kan det være rom for en rekke temaer, f.eks. kobling mellom digitale tilbud og det fysiske biblioteket. Denne tilskuddspotten vil også følge opp flerårige prosjekter som allerede er iverksatt med støtte fra Nasjonalbiblioteket.

5.2 Program for digital deltagelse og kompetanse

Regjeringen har etablert et toårig nasjonalt program for digital deltagelse og kompetanse i befolkningen, *Digidel 2017*. Det legges opp til et forpliktende samarbeid mellom sentrale aktører i offentlig, privat og frivillig sektor som allerede arbeider på området.

Bibliotekene er en sentral arena for satsingen. De fleste folkebibliotek gir enkel veiledning i bruk av PC og Internett i den grad de ansatte har kapasitet. I tillegg kommer alle kurstiltakene som skjer i bibliotekene mer eller mindre regelmessig. Den tilgangen som bibliotekene gir til ulike former for digitalt innhold er også et viktig bidrag for å få innbyggerne til å ta i bruk digitale tjenester. Introduksjon av e-bokutlån er bare ett eksempel på dette. Dette bidraget kan styrkes ytterligere gjennom å legge til rette for at mer digitalt innhold gjøres tilgjengelig gjennom folkebibliotekene, jf. kap. 6.

Programmet vil kunne bidra med aktiviteter og tiltak som kan styrke bibliotekenes evne og kapasitet til å gi innbyggere et veiledningstilbud når det gjelder grunnleggende digital kompetanse.

6 Digitalt innhold m.m.

- Nasjonalbiblioteket skal sørge for økt tilgang til digitale innholdsressurser i bibliotekene
- For å øke bruken av det digitale bibliotek skal Nasjonalbiblioteket videreutvikle digitale tjenester som gjør digitalt materiale tilgjengelig, og arbeide aktivt med formidling av slike tjenester
- Nasjonalbiblioteket vil etter dialog med Den norske Forleggerforening og andre relevante aktører anbefale en modell for kjøp og utlån av e-bøker
- Nasjonalbiblioteket vil videreutvikle digital formidling av norsk litteratur, basert på egne samlinger og i eventuelle samarbeid med andre aktører på litteraturfeltet
- Norsk kulturråd reviderer alle sine litteraturstøtteordninger for å gjøre dem mer robuste for fremtiden og gjøre e-bøker til en permanent del av dem
- Norsk filminstitutt vil lansere nye løsninger for strømming av kort- og dokumentarfilm til bibliotekene i løpet av høsten 2015
- Norsk filminstitutt skal sikre tilgjengeliggjøring og formidling av dataspill i bibliotek gjennom innkjøpsordningen for dataspill

6.1 Tiltak for utvikling av digitalt innhold i folkebibliotekene

Bibliotekene skal gi tilgang til digitalt innhold, tilby digitale bibliotek tjenester og drive aktiv formidling på nett. Formålsparagrafen i bibliotekloven er holdt teknologinøytral og ved siste lovendring ble det i forarbeidene presisert at både den fysiske og digitale møteplassfunksjonen og formidlingsansvar for alle typer medier, er omfattet av loven.

Anskaffelse av innholdsressurser til folkebibliotek gjøres i en klar ansvarsdeling mellom stat og kommune. Kommunene bevilger, som folkebibliotekeier, penger til innkjøp av medier og velger hvor mye ressurser som skal brukes på ulike medietyper i biblioteket. Dette hovedprinsippet gjelder også for digitalt innhold. Staten bidrar imidlertid samtidig ganske substansielt til innhold i folkebibliotekene – også til digitalt innhold. Innkjøpsordningene, Bokhylla og Nasjonalbibliotekets avistjeneste er eksempler på dette.

Statens bidrag til digitalt innhold i folkebibliotekene skal styrkes ytterligere. Prosjekt- og utviklingsmidlene skal blant annet benyttes til å gi økt digital tilgang til flere innholdsressurser i folkebibliotekenes lokaler og til å utvikle felles digitale tjenester for alle bibliotek (jf. kap. 7). Gjennom Nasjonalbibliotekets digitale samling og tjenester skal det kunne skapes digitale formidlingsløsninger som gir grunnlag for utvikling av nye tjenester i norske bibliotek. Det kan søkes om utviklingsmidler til utvikling av nye tjenester og lokale applikasjoner basert på Nasjonalbibliotekets digitale tilbud (jf. kap. 5).

6.2 Digitalt innhold fra Nasjonalbiblioteket

Kulturen er der folk er. I vår digitale tidsalder er det etter hvert en allmenn forventning at kultur og kunnskap finnes lett tilgjengelig på nett, og det er følgelig et mål å digitalisere og tilgjengeliggjøre så mye som mulig av Nasjonalbibliotekets samlinger på nettet. Dette har vært grunnstrategien for Nasjonalbibliotekets digitaliseringsprosess, som har skapt et digitalt bibliotek med over 2,7 millioner objekter, inkludert verk omfattet av Bokhylla-avtalen og bibliotekenes avistjeneste.

Nasjonalbiblioteket vil, sammen med aktører på litteraturfeltet, videreutvikle den digitale formidlingen av norsk litteratur. Nasjonalbiblioteket vil ha løpende kontakt med andre aktører på litteraturfeltet for å bidra til at det også kan utvikles nye løsninger for formidling av det digitale innholdet.

De digitale objektene omfatter mer enn bøker og aviser. Nasjonalbiblioteket er i løpende dialog med rettighetshavere om digitalisering og langtidsbevaring, mot at innholdet gjøres tilgjengelig digitalt. Opphavsrettslige bestemmelser, samt økonomiske og kommersielle forhold, begrenser imidlertid Nasjonalbibliotekets mulighet til å tilgjengeliggjøre mye av det digitaliserte materialet utover egne lokaler.

Nasjonalbiblioteket arbeider for at det digitale biblioteket skal kunne nå flest mulig på en enkel måte. I dette arbeidet vil Nasjonalbiblioteket ta med seg erfaringene både fra gjeldende Bokhylla-avtale og avisavtalene. Det blir spesielt viktig å oppsummere erfaringene fra avisområdet der alle landets bibliotek er lokale noder i et digitalt nasjonalt nettverk for tilgang til vår felles kunnskaps- og

FAKTA: Bokhylla-avtalen

Bokhylla-avtalen mellom Kopinor og Nasjonalbiblioteket sikrer brukere med norsk IP-adresse fri digital tilgang til alle bøker utgitt i Norge fra 1900 til og med 2000. Bøker som er opphavsrettslig beskyttet er imidlertid ikke tilrettelagt for nedlasting eller utskrift. I 2017 vil Nasjonalbiblioteket være i mål med digitaliseringen av disse bøkene og Nasjonalbibliotekets digitale bibliotek vil da inneholde ca. 250 000 digitaliserte bøker.

FAKTA: Avistjenesten

Alle norske bibliotek kan benytte seg av Nasjonalbibliotekets digitale avistjeneste. Tjenesten tilbyr gratis digital tilgang i folkebibliotekene til alle aviser som Nasjonalbiblioteket har inngått avtale om digitalisering med. Bibliotek som abonnerer på avistjenesten får tilsendt en informasjonsplakat om tjenesten.

<http://www.nb.no/Tilbud/Samlingen/Samlingen/Aviser/Digitale-aviser-i-lokale-bibliotek>

kulturarv.

6.3 Folkebibliotekenes kjøp av e-bøker

Bakgrunn

Utlån av e-bøker i folkebibliotekene har lenge vært på forsøksstadiet. I dag er utlån av e-bøker innført i alle norske fylker, først og fremst som resultat av Norsk kulturråd sitt prøveprosjekt for e-bøker i innkjøpsordningene¹⁴. Regjeringen vektla i statsbudsjettet for 2015 betydningen av at bibliotekbrukerne i økende grad får mulighet til å låne e-bøker. I desember 2014 ble e-bøker gjort til en permanent del av innkjøpsordningene. I første omgang er andelen e-bøker begrenset til en mindre andel av antallet papirbøker, men denne andelen vil bli evaluert fortløpende. Det er et mål å øke tilgjengeligheten av e-bøker fra innkjøpsordningene i bibliotek ytterligere. Fylkeskommunene har også vært viktige aktører for å få i gang utlån av e-bøker i folkebibliotek over hele landet.

Utover bøkene fra innkjøpsordningene er det opp til det enkelte folkebibliotek å kjøpe e-bøker. Kjøp av digitale medier skiller seg juridisk fra kjøp av fysiske medier. Åndsverksloven § 19 hjemler spredningsretten for fysiske verk solgt

¹⁴ Rapport om prøveprosjekt med e-bøker i innkjøpsordningen (PEI) (des. 2014) <http://www.kulturradet.no/documents/10157/6308f25c-77dd-45a4-8835-d94b66f10ce2>

med opphavsmannens samtykke. Sammen med bestemmelsene om kompensasjon i utleiedirektivet¹⁵, gir dette bibliotek rett til å låne ut bøker. Bestemmelsen gjelder imidlertid ikke maskinlesbart program, altså e-bøker og andre digitale medier (jf. åvl. § 19 annet ledd). Her er opphavsmannens enerett intakt. Bibliotekene må inngå særskilt avtale om utlån eller tilgjengeliggjøring av en e-bok. Vilårene for dette er en forhandlings-sak mellom forlagene og innkjøperne.

Den norske Forleggerforening har anbefalt en prøvemodell for salg til e-bokutlån til sine medlemsforlag¹⁶. Modellen er lagt til grunn for salg av e-bøker fra alle forlag. Prøvemodellen gjelder ut 2015 og skal evalueres i løpet av året.

Som ledd i strategiarbeidet har Rambøll utført en utredning om e-bøker og utlån i folkebibliotek¹⁷. Utredningen sammenligner de tre utlåssystemene som brukes, gir en oversikt over tilveksten av e-bøker til bibliotekene og e-bokutlånet, og ser på hvordan e-bøker markedsføres og formidles i bibliotek. Den analyserer også innkjøps- og utlånsmodeller for e-bøker ut fra ulike perspektiv.

Utredningen viser at fylkeskommunene har tatt ansvar for distribusjon av e-bøker til bibliotekene i eget fylke. Fylkeskommunene er utpekt av Norsk kulturråd til å distribuere e-bøkene fra innkjøpsordningene til folkebibliotekene i egen region, og i mange fylker er det etablert konsortier for innkjøp av e-bøker.

Videreutvikling av e-bokutlån i folkebibliotek

En rapport¹⁸ fra desember 2014, som sammenlignet utlånsmodeller i 15 forskjellige land, viser at det er utfordrende å finne gode løsninger for utlån av e-bøker i folkebibliotek i hele verden.

En hovedutfordring er å finne en eller flere modeller som balanserer mellom bibliotekenes

¹⁵ Direktiv 2006/115/EF av 12. desember 2006 om utleie- og utlånsrettigheter samt om visse andre beslektede rettigheter i forbindelse med opphavsrett (utleiedirektivet)

¹⁶ <http://www.forleggerforeningen.no/nyhetsarkiv/e-utlan-aNasjonalbiblioteketefaling-til-medlemsforlagene>

¹⁷ Rambøll: Utredning om e-bøker og utlån i folkebibliotek, mai 2015

¹⁸ Civic agenda: The development of the e-book market and emerging models for library e-lending, Dan Mount 2014

mulighet for gratis utlån, forlagenes behov for salg og forfatterens behov for et inntektsgrunnlag. Dette understrekes både i Rambølls utredning og i en fersk rapport fra Forbrukerrådet om e-bokmarkedet¹⁹. Lov om folkebibliotek krever et lokalt bibliotektilbud preget av kvalitet, allsidighet og aktualitet, og e-boktilbudet bør omfatte både de nyeste og de mest leste e-bøkene. Samtidig er det avgjørende at forfattere og forlag har økonomi til å produsere litteratur. I denne situasjonen er det viktig å fremheve bibliotekenes ansvar for å utvikle og formidle bredden og mangfoldet i litteraturtilbudet til befolkningen.

Kulturutredningen²⁰ antok at staten burde bidra til utvikling av tekniske løsninger for hele bibliotekfeltet, samt gjennomføre nødvendige forhandlinger og rettighetsavklaringer. Det ble pekt på at Nasjonalbiblioteket burde ha en koordinerende rolle, i samarbeid med KS og andre aktører på feltet.

Departementet mener det vil være hensiktsmessig at staten tar en mer aktiv rolle for å bidra til å videreutvikle e-bokutlånet. I en situasjon der mange fylkesbibliotek har tatt et ansvar for å gjennomføre forhandlinger på vegne av folkebibliotek, er det ikke nå et behov for at det etableres en sentral ordning for forhandlinger for kjøp og utlån av e-bøker. E-bokutlån utgjør en svært marginal del av folkebibliotekenes virksomhet, og en er fremdeles inne i en periode med prøveordninger. Det vil være en støtte, særlig for mindre folkebibliotek, at et bibliotekorgan inngår i samtaler med representanter fra bokbransjen med sikte på å enes om en anbefalt modell for e-bokutlån. Denne modellen vil erstatte Forleggerforeningens prøveordning som går ut i 2015. Nasjonalbiblioteket skal etter samtaler med Forleggerforeningen og andre relevante aktører anbefale en modell for bruk av e-bøker i folkebibliotekene. Nasjonalbiblioteket vil forankre sitt arbeid i folkebibliotekene og dette vil være tema i Nasjonalbibliotekets formaliserte dialog med bibliotekene.

En anbefalt modell vil ikke være bindende for kjøp og salg av e-bøker. Det er fremdeles viktig at det ikke etableres en statisk modell, men at det

prøves ut forskjellige løsninger etter forskjellige prioriteringer og behov. Det vil oppfordres til å prøve ut alternativer med andre betingelser, om nødvendig med støtte fra prosjekt- og utviklingsmidlene.

Modellen ville kunne være en anbefaling knyttet til kjøps- og utlånsvilkår, mens priser vil fortsatt forhandles mellom innkjøper og forlag. Biblioteksentralen vil kunne være en slik innkjøper, men det er åpent for at også andre kan selge e-bøker til folkebibliotekene.

Ett av ankepunktene mot den utlånsmodellen Forleggerforeningen i dag har anbefalt er at den er for lite fleksibel. I en dialog vil man spesielt se på mulighetene for å innføre betydelig større fleksibilitet enn i gjeldende utlånsmodell, for eksempel gjennom kombinasjon av lisenser og betaling per utlån.

6.4 Innhold fra andre statlige aktører Norsk kulturåd

Innkjøpsordningene er et vesentlig virkemiddel i litteraturpolitikken, som samtidig har en betydelig positiv bieffekt for folkebibliotekene. Formålet med innkjøpsordningene er å sikre økt produksjon av skjønnlitteratur på norsk. Modellen har tre gevinster: Forfatterne får bedre oppgjør for bøkene ved at de selger i flere eksemplarer, forlagene kan ta risikoen med å utgi bøker av ukjente forfattere på grunn av et garantert minstesalg og folkebibliotekene kan stille en hel årgang av ny norsk skjønnlitteratur til disposisjon for gratis utlån til alle lesere. I dag er det etablert innkjøpsordninger for flere sjangre: skjønnlitteratur for voksne, skjønnlitteratur for barn og unge, oversatt litteratur, sakprosa for barn og unge, sakprosa for voksne og tegneserier. I tillegg fins det en egen innkjøpsordning for kulturtidsskrift.

For folkebibliotekene betyr innkjøpsordningene at de fritt mottar over 500 nye norske titler i ulike sjangre hvert eneste år; såkalte kulturfondsbøker. I snitt utgjør dette rundt 30 prosent av tilveksten av bøker i løpet av ett år, og er av vesentlig betydning for at folkebibliotekene skal kunne gi norske lesere tilgang til en bredde av norsk kvalitetslitteratur.

Norsk kulturråd gjennomgår alle sine litteraturstøtteordninger med sikte på å modernisere og utvikle dem for en digital

19 Forbrukerrådets rapport: http://www.forbrukerradet.no/annet/tester-og-kjopetips/kjopetips/_attachment/1196530?_ts=14d28e40066

20 NOU 2013:4 Kulturutredningen 2014

fremtid. Gjennomgangen styrker samtidig Norsk kulturråds innkjøpsordninger. Et av resultatene av gjennomgangen så langt er at Norsk kulturråd, etter en prøveperiode, fra og med 2015 kjøper inn nye titler både som papirbøker og e-bøker. Foreløpig gjelder dette for skjønnlitteratur for voksne og barn og unge, og for sakprosa for voksne. E-bøkene kjøpes inn i en eksemplarmodell, noe som betyr at hver e-bok kun kan lånes ut til én låner om gangen og innenfor en avgrenset tidsperiode. Norsk kulturråd kjøper i første omgang inn 70 eksemplarer av hver tittel, og sprer disse etter en fordelingsnøkkel som gjelder på fylkesnivå. Innenfor fylkesgrensene kan eksemplarene lånes fritt på tvers av kommunegrensene. E-bøkene gjøres tilgjengelig gjennom bibliotekenes utlånssystemer. Antallet e-boklisenser og den fylkesvise fordelingen av lisensene skal evalueres løpende med mål om å øke tilgjengeligheten av e-bok i bibliotek ytterligere.

CRISStin – Current Research Information System In Norway

Konsortieavtaler

CRISStin arbeider med oppgaver relatert til forskningsdokumentasjon og tilgang til forskningsinformasjon og er underlagt Kunnskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet. CRISStin skal innhente og sammenstille informasjon om norsk forskning og gjøre informasjonen åpent tilgjengelig for alle. Blant annet forhandler CRISStin lisens- og konsortieavtaler på vegne av forskningsinstitusjoner og bibliotek.

En del av folkebibliotekene er med i konsortieavtaler. Alle konsortieavtalene er bindende for ett år av gangen og forutsetter at deltagerne vurderer betingelsene hvert år og melder fra hvilke avtaler de vil og ikke vil være med på. Et slikt system kan virke uvant for mange folkebibliotek. Det arbeides for tiden med å finne gode løsninger som kan legge til rette for at folkebibliotekene på en effektiv måte kan delta i konsortieavtalene som CRISStin fremdeles vil forhandle, eller eventuelt at et annet organ forhandler slike avtaler på vegne av folkebibliotekene.

CRISStin arbeider på mange fronter både nasjonalt og internasjonalt for å gjøre en stadig større andel

av både norsk og internasjonal forskningslitteratur åpent tilgjengelig. Med dagens utvikling er det en målsetting med raskest mulig konvertering til Open Access, fremfor å inngå stadig flere avtaler om kjøp av abonnement. Det er en strategisk anbefaling fra CRISStin at folkebibliotekene i fremtiden arbeider i retning av å få god tilgang til det materialet som er åpent, og etter hvert i stadig mindre grad går inn i abonnementsbaserte avtaler som bremser forlagene fra å gå over til Open Access.

Open Access

Open Access innebærer fri tilgang til og gjenbruk av forskningsresultater på Internett. Dette oppnås enten ved at forskningsresultater publiseres i Open Access-tidsskrifter, som gir fri bruksrett for alle, eller ved at en kopi av forskningsarbeider fra abonnementsbaserte tidsskrifter lastes opp og gjøres tilgjengelig i åpne publiseringsarkiv.

CRISStin er nasjonal koordinator og pådriver for arbeidet med Open Access i Norge. CRISStin arbeider for å øke kunnskapsgrunnlaget om Open Access-publisering, og med å etablere infrastruktur og verktøy for å støtte institusjonelle arkiv for egenpublisert forskningsmateriale.

Open Access vil gi alle brukere tilgang til forskningsresultater. Folkebibliotekenes oppgave vil være å hjelpe brukerne til å finne frem til disse ressursene gjennom ulike bibliotekdatabaser og arkivtjenester.

Norsk filminstitutt

Innkjøpsordningen for kort- og dokumentarfilm

Norsk filminstitutt administrerer innkjøpsordningen for norske kort- og dokumentarfilmer som strømme-tjeneste, slik at de kan gjøres tilgjengelig for låntakere ved norske bibliotek. Ordningens formål er å sikre tilgang til kort- og dokumentarfilm til publikum i hele landet. Publikum skal gjennom denne ordningen få tilgang på aktuelle kort- og dokumentarfilmer av nyere dato, men også et utvalg av filmer som går tilbake i tid. Dette kommer i tillegg til de filmene bibliotekene kjøper inn for egen regning.

Filmene som inngår i innkjøpsordningene velges av et oppnevnt utvalg på bakgrunn av fastsatte

kriterier og retningslinjer. Norsk filminstitutt sørger for distribusjon til norske bibliotek som ønsker å være en del av innkjøpsordningen for kort- og dokumentarfilm, så sant det lar seg gjøre.

Filmene skal gjøres tilgjengelig for låntakere gjennom digital strømmetjeneste. Dette gjelder både for lån i bibliotekene og hjemlån. Låntaker logger seg inn i FilmBIB med sitt lånekortnummer som er tilknyttet nasjonalt lånekort, og tjenesten gir tilgang til å strømme filmer som inngår i innkjøpsordningen for en låneperiode på inntil 48 timer.

Det har vært utfordringer både av rettighetsmessig og teknisk art for å etablere ordningen. Tjenesten skal testes av av fire bibliotek før den tas i bruk. Norsk filminstitutt skal lansere løsninger for innkjøpsordningen for kort- og dokumentarfilm i løpet av høsten 2015. Målet er at minst 200 filmer skal være tilgjengelige når ordningen lanseres.

Filmrommet

*Filmrommet*²¹ er en nettbasert tjeneste som tilbyr skoler, bibliotek og offentlige institusjoner tilgang til over 1900 filmer. Ansvarlig distributør for Filmrommet er Norgesfilm AS. Tjenesten inneholder Norsk filminstituts nasjonale digitale filmarkiv sammen med Norgesfilms filmkatalog.

Gjennom å tegne en abonnementsavtale får bibliotekene retten til å bruke filmene i små filmrom («kinotek»).

Dataspill

Norsk filminstitutt administrerer innkjøpsordningen for norske spill, for tilgjengeliggjøring i bibliotek. Norsk filminstitutt har foreløpig kjøpt inn til sammen 17 norske spill i innkjøpsordningen. Disse spillene ble tilgjengelig for fri nedlastning til alle norske folkebibliotek fra og med 1. mai 2015.

Ettersom de innkjøpte spillene er utviklet til forskjellige plattformer, er det etablert en ordning der hvert enkelt bibliotek registrerer seg som bruker og får tilgang til en side der spillene kan lastes ned. Det er spill til både PC, Mac og til nettbrett (både Android og iOS).

EKSEMPEL: Et løft for spill (Deichmanske bibliotek)

Bibliotekene i Oslo, Bergen og Drammen har gått sammen om et toårig prosjekt for å videreutvikle folkebibliotekene som spillarena. Prosjektet legger opp til en tredelt satsing: 1. Utvide publikumstilbud, arrangement og oppmerksomhet rundt spill og gaming i folkebibliotek og styrke spillkompetanse og nettverksbygging 2. Kartlegge innkjøp og lisenser av spill, både digitalt og fysisk 3. Arrangere erfaringskonferanse om spill i bibliotek i 2016.

Spillene er kun tilgjengelig for bruk i bibliotekene og er ikke for hjemlån. Norsk filminstitutt har imidlertid frikjøpt rettighetene for bruk av spillene i større sammenhenger i regi av bibliotek, som for eksempel spilling på storskjerm.

Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek

Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek (NLB) produserer og låner ut allmenn litteratur og studielitteratur i lydbokformat og punktskrift for mennesker som har vansker med å lese trykt tekst på grunn av en funksjonsnedsettelse.

Lånere i NLB kan låne lydbøker på CD, ved å laste ned til PC, ved direkte avspilling til PC og gjennom appen Lydhør. Bøker i punktskrift distribueres både som innbundne og heftede bøker, eventuelt som e-bok som kan leses på leselist.

I strategiperioden 2015-2018 vil NLB arbeide for at nye samarbeidsformer med folkebibliotekene kan gi målgruppen en god kombinasjon av spesialbibliotekets fordeler og universell utforming i folkebibliotekene.

Nasjonalbiblioteket vil i samarbeid med NLB søke å utvikle en integrert modell for formidling av deres digitale samlinger og styrke folkebibliotekene som kunnskaps- og serviceinstitusjoner for dem som har rett på tilrettelagt litteratur fra NLB.

21 <http://www.filmrommet.no/content/page.aspx?id=2035>

7 Felles infrastruktur

- Nasjonalbiblioteket skal gi fri tilgang til bibliografiske data i riktig kvalitet for alle bibliotek
- Biblioteksøk skal utvikles som en nasjonal tjeneste med funksjonalitet for både bibliotek og låner
- Magasinkapasiteten i Depotbiblioteket skal økes
- Det flerspråklige bibliotek overføres til Nasjonalbiblioteket med virkning fra 1. januar 2017
- Nasjonalbiblioteket etablerer en digital møteplass og ressursbank for utvikling og deling av digitale tjenester
- Norsk WebDewey lanseres høsten 2015, for kostnadsfri bruk for norske folke- og skolebibliotek
- Nasjonalbiblioteket tar ansvar for videreutviklingen av ordningen med ett nasjonalt lånekort som gjelder i hele landet.

7.1 Tiltak for videreutvikling av felles infrastruktur

Selve grunnmuren i utviklingen av gode bibliotekstjenester ligger i at man sømløst kan gjenfinne og bruke materialet i et bibliotek. For at den som bruker biblioteket skal finne frem eller få hjelp til å finne svar på spørsmål, må gjenfinningen i samlingen fungere godt. Det forutsetter tilgang til riktige og kvalitetssikrede data som beskriver samlingen, noe som igjen forutsetter felles regelverk og system. Produksjon av gode metadata – data som beskriver innholdsdataene – er en arbeidskrevende prosess. En samlet felles produksjon av metadata, vil frigjøre store ressurser og vesentlig øke bibliotekansattes mulighet til å drive aktiv formidling.

Bibliotekene inngår i et nettverk som gir brukerne tilgang til bøker og annet materiale ut over det enkelte biblioteks samlinger. Gode fellestjenester er nødvendig for et velfungerende samarbeid, som samtidig avlastar bibliotekene med lagringsplass og arbeidskraft. En søketjeneste som går på tvers av bibliotekenes samlinger bidrar også til å jevne ut forskjeller mellom store og små bibliotek, det samme gjør et nasjonalt lånekort som gir brukerne tilgang til tilbudet i alle landets bibliotek.

Data som beskriver bibliotekenes samlinger, er

grunnlag for utvikling av formidlingstjenester, både i og utenfor bibliotekene. Tjenester som er utviklet ett sted, kan være interessante for andre. For å få til god utvikling for mange, må data være åpent tilgjengelig, og ideer og tjenester må kunne deles enkelt. Nasjonalbiblioteket vil sørge for at metadata fra sentrale kilder, nasjonalbibliografien, data fra autoritetsregistre og verksregister og fra Norsk WebDewey etter hvert gjøres åpent tilgjengelig i ulike maskinleselige format, og på generelle format som lenkede åpne data²².

7.2 Nasjonale digitale tjenester

De nasjonale bibliotekstjenestene som tilbys i Norge vil som hovedregel skapes og drives av Nasjonalbiblioteket. Folkebibliotek kan imidlertid, bl.a. gjennom støtte fra Nasjonalbiblioteket, utvikle ideer, tjenester eller verktøy som kan være til nytte for mange andre bibliotek landet rundt. Særlig de store folkebibliotekene har mye kompetanse og velfungerende utviklermiljøer, og vil kunne skape tjenester som andre folkebibliotek vil kunne nyttiggjøre seg. Nasjonalbiblioteket bør derfor sørge for tett dialog og samarbeid med folkebibliotek om utviklingsprosjekter, der det er hensiktsmessig, både direkte og gjennom formelle samarbeidsformer.

Grunnprinsippet for tjenester utviklet med støtte fra Nasjonalbiblioteket, er at de skal deles fritt med andre. Nasjonalbiblioteket vil legge til rette for viderebruk og samarbeid om lokale digitale tjenester. Gjennom et aktivt nettverk og nettsted for deling vil ulike tjenester og verktøy kunne presenteres og lastes ned. Den danske løsningen *Ting.dk*²³ er en modell som viser hvordan man kan bidra til dette. Ting.dk er et nettsamfunn der danske bibliotek kan dele erfaringer, prosjekter, kildekode m.m.

Nasjonalbiblioteket har laget en nettside for tjenesteutviklere med oversikt over Nasjonalbibliotekets søk- og utleveringstjenester²⁴.

²² Lenkede åpne data: Dataelement og relasjonene mellom dem, representert i et strukturert og maskinleselig format. Representeres gjerne i RDF (Resource Description Framework). Både dataelementer og relasjoner har sin globalt unike identitet og kan derfor knyttes sammen på tvers av datasett og datakilder.

²³ <http://ting.dk/>

²⁴ <http://www.Nasjonalbiblioteket.no/Bibliotekutvikling/Tjenester/For-utviklere>

Bilde øverst: Bibliotek tjenester til det flerkulturelle samfunnet, Sølvsberg, Stavanger bibliotek.

FOTO: ANNE-LISE NORHEIM

Bilde nederst: Utlån av faglitteratur, Sølvsberg, Stavanger bibliotek.

FOTO: ANNE-LISE NORHEIM

EKSEMPEL: Webløft (Buskerud fylkesbibliotek)

Prosjektet skal videreutvikle Buskerud fylkesbiblioteks nettsideløsning *Webløft* til å bli et gratis tilbud for alle norske bibliotek. Prosjektet er et samarbeid mellom seks fylkesbibliotek. Målet er at minst 100 norske folkebibliotek har tatt i bruk løsningen og fått den nødvendige kompetansen for å holde nettsidene oppdatert. Prosjektet har mål om å etablere varig infrastruktur for biblioteksamarbeid om innholdsproduksjon, kompetansedeling og felles videreutvikling av *Webløft*-løsningen.

<http://webløft.no/>

Denne nettsiden skal videreutvikles og utvides med nye funksjonaliteter. Nasjonalbiblioteket vil skape en digital møteplass der interesserte bibliotek kan dele informasjon og etablere samarbeid. Møteplassen vil også fungere som en markeds plass der bibliotek kan tilby løsninger for å inngå samarbeid med andre bibliotek om videreføring. Utviklingen av en slik løsning vil også ses i sammenheng med behovet for en prosjektbase, jf. kap. 4 og eventuelt integreres med en databaseløsning.

En markeds plass for deling vil virke både demokratisk og skjerpene for bibliotekutviklingen. Noen tjenester eller verktøy kan være så omfattende at det vil være utgifter knyttet til driften av dem. I så tilfelle vil det være legitimt av opphavs biblioteket å kreve en proporsjonal avgift fra de bibliotek som ønsker å bruke tjenesten eller verktøyet, eller etablere et driftssamarbeid. Nasjonalbiblioteket vil tilrettelegge for dette ved å lage modeller for deling av driftsutgifter.

I særskilte tilfeller kan det ut av delemarkedet og spleiselaget vokse frem tiltak eller tjenester som er så viktige og har så store omkostninger at det er naturlig at de gjøres til en nasjonal tjeneste. I så tilfelle er det Nasjonalbiblioteket som overtar ansvaret for å drifte tiltaket. Når dette skal vurderes, vil Nasjonalbiblioteket legge særlig vekt på permanente løsninger for innhold og infrastruktur, og dette kan både være tjenester som bibliotekene kan bruke direkte eller som kan danne grunnlag for nye lokale tjenester. Dette kan bare skje unntaksvis og må ikke skape en forventning hos bibliotekene om at staten, ved Nasjonalbiblioteket, vil komme til å finansiere driften av tiltak utviklet med prosjekt- og utviklingsmidler.

Oppsummert: Nasjonalbiblioteket skal være en aktiv pådriver for samarbeid og viderebruk av tekniske løsninger ved at:

1. Nasjonalbiblioteket digitaliserer og tilgjengeliggjør materiale og utvikler infrastruktur som gjør det mulig for alle bibliotek å nyttiggjøre seg av dataene, innenfor de juridiske og økonomiske rammeavtalene som er gjort. Dette inkluderer både digitale objekter, metadata og tjenester.
2. Bibliotekene kan søke om utviklingsmidler for å skape egne tjenester basert på disse dataene.
3. Nasjonalbiblioteket legger til rette for at de lokalt utviklede tjenestene deles med andre bibliotek på et nasjonalt delemarked. Nasjonalbiblioteket gir felles standarder for utvikling, i den grad det er mulig. Andre bibliotek kan selv avgjøre hvilke tjenester de ønsker å knytte seg til.
4. Nasjonalbiblioteket vil lage enkle modeller for finansiering av tjenester ved at flere interesserte bibliotek deler driftskostnadene.

7.3 Det flerspråklige bibliotek

Finansiering og drift av det flerspråklige bibliotek (DFB) er et statlig ansvar, som finansieres over statsbudsjettet og per i dag driftes av Deichmanske bibliotek. Fra 2017 vil tjenesten bli driftet av Nasjonalbiblioteket.

Det flerspråklige bibliotek har tre hovedfunksjoner:

1. Innkjøp og registrering av bøker og annet materiale på ca. 40 forskjellige språk
2. Nasjonal fjernlånsentral for medier på minoritetsspråk i Norge
3. Kompetansebibliotek for bibliotek tjenester til det flerkulturelle norske samfunnet, med vekt på tjenester til språklige minoriteter (innvandrere, flyktninger, asylsøkere).

DFB har en viktig rolle som nasjonal infrastruktur på dette området. Tjenesten er landsdekkende og har de siste årene arbeidet med å styrke sin funksjon som nasjonalt kompetansesenter.

7.4 Depotbiblioteket

Det har i en årrekke vært en bibliotekfaglig anbefaling å rydde i bibliotekenes samlinger. Både for å gi rom for andre aktiviteter i bibliotek lokalene og for å skape en tydeligere profil for aktiv

formidling. Norske bibliotek kan overføre bøker og annet materiale til Depotbiblioteket for å frigjøre plass og samtidig sikre at litteraturen fremdeles er tilgjengelig.

Depotbiblioteket har i dag om lag 1 mill. bøker og om lag 500 000 tidsskriftbind til fjernlån for norske folkebibliotek. I tillegg har samlingen mikrofilmer av de fleste avisene som er utgitt i Norge, norske lyd bøker utgitt fra og med 2004, og en rekke utenlandske publikasjoner.

Depotbiblioteket vil i tiden fremover kunne møte folkebibliotekenes behov på flere nye måter. En stadig økende interesse for videreutdanning i befolkningen fører til et økt press på folkebibliotekene, fordi studentene vil ha behov for å låne litteratur fra andre bibliotek, gjerne litteratur som bare finnes i høgskole- eller universitetsbibliotek. Magasinkapasiteten skal økes og det vil etableres tiltak for å øke bruken av Depotbiblioteket. Blant annet vil direkte fjernlån fra Depotbiblioteket innføres, i sammenheng med utviklingen av nye versjoner av Biblioteksøk. Dette betyr at låntaker kan bestille bøker direkte fra Depotbiblioteket til sitt lokale bibliotek for avhenting.

7.5 Biblioteksøk

Nasjonalbibliotekets felles biblioteksøk skal gi én inngang til norske bibliotekataloger, mulighet til å låne litteratur fra alle norske bibliotek, og gi direkte tilgang på nett til litteratur som er digitalisert i Nasjonalbiblioteket. Biblioteksøk bidrar til å jevne ut ulikheter mellom norske bibliotek, og gir alle innbyggere samme tilgang til litteratur, uavhengig av størrelsen på biblioteket i kommunen de bor i. Depotbiblioteket skal være en hovedleverandør for Biblioteksøk.

Biblioteksøk har vært drevet siden 2011, og har så langt bare vært åpen for lån mellom bibliotek. Bruken har så langt vært relativt liten, noe som skyldes at tjenesten ikke har vært ferdig utviklet. Biblioteksøket skal videreutvikles med nye funksjoner.

Det er et mål at alle bibliotek etter hvert forsynes med de samme bibliografiske data fra én kilde. Dette vil føre til mer ensartede data og et forbedret

FAKTA: BIBSYS

BIBSYS tilbyr et felles biblioteksystem for forsknings- og utdanningssektoren, og brukes av drøyt 100 bibliotek. BIBSYS er et nasjonalt forvaltningsorgan under Kunnskapsdepartementet. Institusjonene betaler en avgift som tar hensyn til institusjonens størrelse. Søketjenesten Oria.no gir alle tilgang til alt åpent tilgjengelig materiale i bibliotekene som bruker BIBSYS biblioteksystem. Fra 2016 bytter BIBSYS ut et egenprodusert biblioteksystem med Alma, et system levert av Ex Libris.

FAKTA: Katalogiseringsregler

Katalogiseringsregler er regelverk for en formell beskrivelse av dokumenter, tittel, bidragsyter, utgiver og utgivelsesår osv. Gjeldende regelverk i Norge er *Katalogiseringsregler. Oslo, 2010*. Denne er basert på AACR2 (Anglo-American Cataloguing Rules).

RDA (Resource Description and Access): ny generasjon katalogiseringsregler, utvikles av den internasjonale *Joint Steering Committee for Development of RDA* (JSC) som består av representanter for bibliotek og bibliotekorganisasjoner.

Nasjonalbiblioteket leder og drifter Den norske katalogkomité som rådgir Nasjonalbiblioteket og norske bibliotek om spørsmål som angår katalogiseringsregelverket, blant annet når og hvordan nye standarder skal tas i bruk.

Biblioteksøk. I 2014 og 2015 er det utviklet en ny versjon av Biblioteksøk, med bedre brukervennlighet, og det er satt i gang forsøksprosjekter med direktesøk for låneren, slik at låneren kan bestille lån av materiale direkte i tjenesten, uten å gå via biblioteket.

7.6 Nasjonale bibliotekstandarder

Gjenfinning og formidling av et biblioteks samling forutsetter bibliografiske data i god kvalitet. Utveksling av data krever strukturering av dataene og regler for hvordan data skal sendes. For å få til dette på en god måte benytter bibliotekene seg av et sett med regelverk – «bibliotekstandarder».

Nasjonalbiblioteket har ansvaret for katalogiseringsregler, klassifikasjonssystem og utvekslingsformat for bibliografiske data. Nasjonalbiblioteket bidrar også med oversettelse av internasjonale standarder til norsk, tilpasning til norske forhold og vedlikehold når det skjer endringer i originalutgivelsene.

FAKTA: Klassifikasjonssystem

Klassifikasjonssystem brukes til en emnemessig organisering av litteraturen. Deweys desimalklassifikasjon er det mest utbredte system i bibliotek verden over. Dewey omfatter hele kunnskapsuniverset og ordner litteraturen i et hierarkisk system, slik at det som handler om det samme holdes sammen. Gjeldende regelverk i Norge er *Deweys desimalklassifikasjon, 5. norske fork. utg. Oslo, 2002*. Dette vil i løpet av 2015 bli erstattet av *Norsk WebDewey* som er en fullstendig oversettelse av den nyeste amerikanske utgaven, DDC 23 (Dewey Decimal Classification, 23. utgave), på nett.

Nasjonalbiblioteket leder og drifter Norsk komité for klassifikasjon og indeksering (NKKI) som rådgir Nasjonalbiblioteket og norske bibliotek om spørsmål som angår klassifikasjon, blant annet når og hvordan nye standarder skal tas i bruk

FAKTA: Utvekslingsformat

En formalisert, maskinleselig beskrivelse av bibliografiske data som brukes til å utveksle data mellom biblioteksystem. Gjeldende format i dag er NORMARC eller MARC 21. NORMARC er en norsk oversettelse og tilpasning av USMARC, og brukes til utveksling av data mellom folkebibliotek i Norge. MARC 21 er den nyeste versjonen som er i bruk internasjonalt, og brukes uten norske tilpasninger i BIBSYS biblioteksystem og av Nasjonalbiblioteket

Internasjonalt er det nå i gang et arbeid med å definere en ny standard for utveksling av bibliografiske data, BIBFRAME. Nasjonalbiblioteket følger med på utviklingen, og vil vurdere å innføre det nye formatet i Norge når det foreligger.

Katalogiseringsregler

Nasjonalbiblioteket har ansvaret for utgivelsen av Katalogiseringsregler. Internasjonalt er det nå publisert en ny generasjon katalogiseringsregler, RDA (Resource Description and Access). Nasjonalbiblioteket arbeider med å oversette RDA til norsk, og den skal publiseres i en norsk versjon i løpet av strategiperioden. Dette vil da bli gjeldende regelverk for katalogisering for norske bibliotek.

Klassifikasjonssystem

Deweys desimalklassifikasjon brukes av alle norske folkebibliotek til å ordne litteraturen etter emne. Dewey brukes hovedsakelig til å ordne bøkene på hylla, men også til gjenfinning i katalogen.

Nasjonalbiblioteket lanserer ny utgave av Deweys desimalklassifikasjon – Norsk WebDewey, høsten 2015. Dette er en løpende oppdatert nettgave som også er en fullstendig oversettelse av den amerikanske originalutgaven. Samtidig lanseres WebDeweySearch som vil gjøre det mulig å søke i fagtermer i Deweyhierarkiet og knytte treffene opp mot Biblioteksøk.

Norsk WebDewey vil også gi tilgang til et omfattende maskinleselig datasett – også som åpne lenkede data – med klassifikasjonsnummer og tilknyttede fagtermer på norsk og andre språk WebDewey er oversatt til²⁵. Disse dataene kan biblioteksystemleverandører og bibliotek bruke til å utvikle søketjenester mot egne kataloger.

Klassebetegnelse i alle språk Dewey er oversatt til, er også tilgjengelig som lenkede åpne data²⁶. Det åpner for utvikling av søkemuligheter på ulike språk inn mot den samme katalogen eller samlingen. Dataene kan også brukes i andre og nye sammenhenger. Dette vil åpne for at det utvikles kreative løsninger og gode tjenester som kan legge til rette for ny bruk av bibliotekenes samlinger.

Utvekslingsformat for bibliografiske data

Nasjonalbiblioteket har ansvaret for å vedlikeholde bibliografiske format for utveksling av data. Utvekslingsformatene sørger for en formalisert, maskinleselig beskrivelse som er nødvendig når katalogposter sendes mellom biblioteksystem.

Det brukes i dag to ulike format i Norge. For å lette transport av data mellom norske biblioteksystem som bruker ulike utvekslingsformat, vil Nasjonalbiblioteket legge til rette for konvertering av data begge veier.

7.7 Bibliografiske data

Tilgang til bibliografiske data i riktig kvalitet vil kunne avlaste de aller fleste bibliotekene for arbeid og kostnader. Ved å frigjøre ressurser som brukes til registrering av samlinger, kan staten styrke bibliotekene uten å øremerke midler til drift av bibliotek.

²⁵ Det er i overkant av 100 000 registertermer i WebDewey. Datagrunnlaget i WebDeweySearch vil bli tilgjengelig via et API (Application Programming Interface), et programmeringsgrensesnitt for kommunikasjon mellom programvare.

²⁶ Bibliographic Framework Initiative

Formidling og gjenfinning av litteratur i biblioteket forutsetter at man vet hvilke titler man har, hvem som er ansvarlig for innholdet i dem, når de ble utgitt, hva de handler om og hvor de befinner seg. Til dette har man kataloger og bibliografiske data, som er strukturert og søkbare i henhold til et felles regelverk.

Det har lenge vært et ønske i biblioteksektoren om å få til et godt system for én bok – én registrering. Til tross for at bibliografiske data kan kjøpes fra Biblioteksentralen, og at Nasjonalbiblioteket gjør data fra Nasjonalbibliografien fritt tilgjengelig, bruker fortsatt mange bibliotek ressurser på å produsere egne data, og noen lar være å kjøpe data av økonomiske grunner. Dette fører til ulik kvalitet på dataene som blir produsert, noe som gjør det vanskeligere å lage tjenester som baserer seg på data fra bibliotekene.

Folkebibliotekene er avhengige av å få tilgang til bibliografiske data raskt og i riktig kvalitet for å få bøker o.a. tidlig ut til sine brukere.

Nasjonalbiblioteket skal sørge for at folke- og skolebibliotekene får fri, rask og maskinleselig tilgang til bibliografiske data fra en sentral kilde. Data skal også være tilgjengelig som lenkede åpne data. Dette vil sikre gode og like data i bibliotekene. Det vil være enklere å lage Biblioteksøk når data som samles inn fra bibliotekene er kompatible. Forutsetningen er at bibliotekene bruker de sentralt produserte data som de er, uten å gjøre endringer lokalt.

I løpet av strategiperioden vil Samisk bibliografi bli utvidet med data fra Sverige, Finland og Russland.

7.8 Autoritetsregister

Norske bibliotek bør ha tilgang til autoriserte data for person- og korporasjonsnavn. Navn er et sentralt gjenfinningselement i bibliografiske data. I et godt navnerregister må navnet være riktig skrevet og personnavn må suppleres med leveår og andre opplysninger for å kunne skille likelydende navn fra hverandre. Nasjonalbiblioteket har startet et arbeid med å etablere Nasjonalt autoritetsregister for navn, som skal på plass i strategiperioden.

FAKTA: Nasjonalbibliografiske tjenester

Nasjonalbiblioteket har ansvar for Nasjonalbibliografien som dokumenterer alle utgivelser som omfattes av Lov om avleveringsplikt for allment tilgjengelige dokument (pliktavleveringsloven) og verk utgitt i utlandet av norske opphavsmenn. Registreringen retter seg etter bibliotekfaglige standarder og skal være retningsgivende for god katalogiserings- og klassifikasjonspraksis i Norge. Dataene er allment og fritt tilgjengelig.

Samisk bibliografi dokumenterer utgivelser på samiske språk og samisk-relaterte dokument på alle språk.

Norart (Norske og nordiske tidsskriftsartikler) inneholder referanser til artikler i norske tidsskrifter og årbøker – ca. 400 norske og nordiske tidsskrifter og 60 årbøker, av disse er 33 rene elektroniske tidsskrifter. Fra og med 2004 brukes Norart til å rapportere vitenskapelig publisering fra forskere ved norske universiteter og høyskoler til CRISStin. Norart lenker til artikler i fulltekst der det er aktuelt. Det er knyttet en kopibestillingstjeneste til basen, der Depotbiblioteket ligger som førstevalg. Data fra Norart er også tilgjengelig i Oria.no.

Nasjonalbiblioteket vil fylle inn person- og korporasjonsnavn som registreres i nasjonalbibliografien i Nasjonalt autoritetsregister. Dataene vil bli gjort tilgjengelig i maskinleselig form, og det skal legges til rette for automatisk oppdatering av data i de lokale bibliotekatalogene fra det sentrale registeret.

Nasjonalbiblioteket vil også starte tildeling av en identifikator (ISNI – International Standard Name Identifier) for person- og utvalgte korporasjonsnavn som omfattes av nasjonalbibliografien. Dataene registreres i en felles internasjonal database. Dette vil bidra til en sikker identifisering og registrering av personnavn som er knyttet til utgivelser i Norge, både for norske aktører og for aktører i resten av verden.

Norske bibliotek vil også få tilgang til en verksidentifikator, dvs. en unik identifikator som knytter sammen ulike utgivelser av samme verk. Knut Hamsuns Sult er utgitt mange ganger, men det er det samme verket hver gang. En verksidentifikator vil kunne holde sammen alle utgivelsene og vise dem samlet i for eksempel en treffliste.

EKSEMPEL: *Én bok – én registrering* (Sølvberget, Stavanger bibliotek og kulturhus)

Flere av storbybibliotekene samarbeider om prosjektet *Én bok – én registrering*, der målet er å utvikle en metode for å kartlegge arbeidsprosesser og tidsbruk i bibliotekene knyttet til innkjøp, registrering og klargjøring. Prosjektet skal avdekke forskjellene mellom bibliotekene, synliggjøre prosesser som bør effektiviseres og se på hvordan dette kan gjøres. Prosjektet tar bl.a. utgangspunkt i at storbybibliotekene har planer om å skifte biblioteksystem i de nærmeste årene og at de ønsker å se på nye former for samarbeid.

Stedsnavn er viktige gjenfinningsselement i katalogen. Her bør bibliotekene bruke Kartverkets sentrale stedsnavnregister. Disse kan være grunnlag for utvikling av nye tjenester med for eksempel gjenfinningstjenester basert på kart.

7.9 Biblioteksystem

Biblioteksystemet er sentralt i driften av bibliotekene. I biblioteksystemet holdes det oversikt over bibliotekets katalog, hva som er utlånt og reservert, og det gir sluttbrukerne et søkevindu inn mot samlingen. I biblioteksystemene produseres også statistikk og oversikter. Noen av systemene på markedet er også utvidet til å håndtere utlån av e-bøker.

Det finnes ikke noe felles biblioteksystem for folke- og skolebibliotek tilsvarende det universitets- og høyskolebibliotekene har i BIBSYS. Folkebibliotekene har selv ansvar for å anskaffe og drifte et biblioteksystem. Systemleverandørene leverer tilpassede produkter, i et kommersielt marked med flere leverandører.

En del leverandører samarbeider i et eget forum (Biblioteksystemleverandørgruppen) om tjenester som går på tvers av systemene. Bibliotekleverandørgruppen har driftet Nasjonalt lånekort som kan brukes i alle bibliotek. Nasjonalbiblioteket skal ha et overordnet ansvar for tjenesten.

Det kan være fordeler med et felles biblioteksystem, blant annet deling av data. Et felles system vil gi bibliotekene mulighet til å gjenbruke andre biblioteks katalogposter, men noen må likevel

produsere dataene. En modell der bibliotekene får fri tilgang til bibliografiske data fra en sentral kilde, vil dermed gi mye av den samme besparelsen uten innsatsen som ligger i å etablere et felles system.

Kulturdepartementet ønsker ikke å gripe inn i det kommersielle markedet for biblioteksystemer, og mener statens midler heller bør brukes bedre på annen type infrastruktur. En utvikling mot fellesløsninger kan eventuelt komme som initiativ fra grupper av bibliotek som ser nytten av fellessystem også på andre områder enn katalogsamarbeid.

7.10 Fjernlån, transportordninger

Fjernlånsamarbeid mellom alle typer bibliotek sikrer at brukeren får tilgang til aktuelle medier uansett hvor de befinner seg. Fjernlånet mellom ulike bibliotektyper og sektorer er basert på veiledende retningslinjer.

Nasjonalbiblioteket har ansvar for fjernlån gjennom Depotbiblioteket i Mo i Rana. Depotbiblioteket har årlig om lag 150 000 utlån. I tillegg har Nasjonalbiblioteket ansvar for å legge til rette infrastruktur for bibliotekenes litteraturforsyning gjennom tjenesten Biblioteksøk. Begge disse tjenestene er omtalt andre steder i strategien.

Nasjonalbiblioteket har på vegne av norske bibliotek inngått en avtale med Kopinor om digital kopiering og formidling i bibliotek. Denne avtalen sikrer materiale for enkeltpersoners forskningsformål eller private studieformål.

Dagens fjernlånsamarbeid mellom universitets- og høyskolebibliotekene og folkebibliotekene fungerer godt når det gjelder analogt materiale. Når det gjelder det digitale materialet er det reist noen prinsipielle problemstillinger med hensyn til folkebibliotekbrukeres tilgang til UH-biblioteks digitale samlinger. Det er imidlertid ikke vist til stor etterspørsel ved folkebibliotek som ikke kan dekkes innenfor gjeldende avtaler. Tilgang til både analogt og digitalt materiale ved UH-bibliotek ivaretas greit ved innlån til folkebibliotek. Lisensene for tilgang til digitalt materiale baserer seg på opphavsrettbaserte avtaler med leverandører, der prisen er beregnet ut fra en angitt brukergruppe. Det er CRISin (Current Research Information System In Norway) som

Plassen, Molde bibliotek.
FOTO: ADAM MØRK

fremforhandler konsortsieavtaler som bibliotekene kan velge å slutte seg til. Det er også anledning til fjernlån til brukere ved folkebibliotek. Det vil si at slike digitale ressurser kan søkes opp av folkebiblioteket og lånes ut utenfor biblioteklokalets vegger i papirform. Altså kan en låntaker få sitt folkebibliotek til å be om fjernlån av digitalt materiale, som kan sendes digitalt og skrives ut til låntakeren på papir. På denne bakgrunn mener departementet at der det er behov for tilgang til både digitalt og analogt materiale ved UH-bibliotek, vil dette være ivarettatt av gode samarbeid mellom bibliotekene i de to sektorene.

Transport av fjernlånsmateriell utgjør en stor kostnad for bibliotekene. Det har ved flere anledninger blitt foreslått av aktører i biblioteksektoren at staten skal ta ansvar for en

nasjonal transportordning. Bibliotektransport tilbyr bibliotekene frakt av fjernlånsmateriell. Bibliotektransport leverer sine tjenester til fylkeskommunene etter anbudskonkurranser. Dette er en tjeneste der deltakerne kan oppnå gevinst med å slå seg sammen om anbud. Det bør være et mål at lokal og regional kunnskap danner grunnlaget for transportordninger på tvers av forvaltningsnivåer og kommunegrensener. Økonomisk er det fordelaktig med flere aktører på begge sider av bordet i forbindelse med anbud om transporttjenester. På denne bakgrunn vil ikke departementet etablere en nasjonal transportordning. Transportordninger for bibliotekene er en del av de kommunale og regionale driftsoppgavene, der det i dag finnes løsninger som fungerer tilfredsstillende. Det er et eksisterende marked med flere aktører som tilbyr tjenesten til kommunene og fylkeskommunene.

Utlånsmaskiner i Sølvberget,
Stavanger bibliotek.
FOTO: ANNE-LISE NORHEIM

Utgitt av:
Kulturdepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer fra:
Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
Internett: www.publikasjoner.dep.no
E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Telefon: 222 40 000

Publikasjonskode: V-0984 B
Trykk: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon 08/2015 – opplag 400